

Univerzita Karlova
Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Morální vývoj dospívajících v sociálně kognitivní perspektivě

Moral development adolescents in social – cognitive perspective

Vedoucí práce:

Mgr. Pavlína Janošová, Ph.D

Autor:

Katrin Tarkhounová

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé práce Mgr. Pavlíně Janošové, Ph.D. za poskytnutí cenných rad, za její velkou trpělivost a čas.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci na téma „Morální vývoj dospívajících v sociálně kognitivní perspektivě“ zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato bakalářská práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne

Katrin Tarkhounová

Podpis:

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá morálkou dnešní mládeže. Cílem je vysvětlit základní pojmy, popsat teorie morálního vývoje a zjistit morální úroveň dnešních dospívajících, podle teorie Lawrence Kohlberga. Práce je rozdělena na dvě části. Teoretická část uvádí do problematiky pojmů, dále se zabývá základními teoriemi morálního vývoje u Jeana Piageta, Lawrence Kohlberga, Carol Gilliganové a teorií morálního výpadku Alberta Bandury. Následují aspekty morálního vývoje, jako morální inteligence a mozek. Praktická část je tvořena výzkumem mezi dospívajícími, kdy je použito Heinzovo dilema. Práce se také zabývá rozdíly mezi chlapci a dívkami. Předem stanovené hypotézy jsou poté potvrzeny nebo vyvráceny.

Klíčová slova

Morálka, morální vývoj, etika, Kohlbergovy stádia morálního vývoje, adolescence

Annotation

This thesis deals with the morality of today's young people. The main goal is to explain basic concepts, to describe theories moral development and find the level of moral today's adolescents by Lawrence Kohlberg. Thesis is divided into two parts. The theoretical part focuses on concepts and it also deals with the theories of moral development by Jean Piaget, Lawrence Kohlberg, Carol Gilligan and moral disengagement of Albert Bandura. Following aspects of moral development – moral intelligence and brain. Practical part consists of research among adolescents, which is used Heinz dilemma. The research part focuses on the level of moral reasoning in adolescent while solving Kohlberg's moral dilemma. Thesis also deals with the differences between boys and girl. Predetermined hypotheses are then confirmed or disproved.

Keywords

Morality, moral development, ethics, Kohlberg's stages of moral development, adolescence

Obsah

Úvod	7
1. Základní pojmy	9
1. 1 Etika	9
1. 2 Morálka	10
1. 2. 1 Morální dilema	10
1. 3 Vývoj.....	11
1. 4 Adolescence	11
1. 4. 1 Morální vývoj v adolescenci	12
1. 5 Spravedlnost.....	13
1. 6 Ctnost a hřích	14
2. Kognitivní teorie morálního vývoje.....	16
2. 1 Jean Piaget.....	16
2. 1. 1 Kritika Piagetovy teorie.....	17
2. 2 Lawrence Kohlberg.....	18
2. 2. 1 Kohlbergova stádia morálního vývoje.....	18
2. 2. 2 Mezistupně a podstupně	21
3. Ženská a mužská morálka – Carol Gilliganová.....	22
3. 1 Reakce na pojetí Gilliganové	24
4. Teorie morálního výpadku Alberta Bandury	25
5. Aspekty morálního vývoje.....	28
5. 1 Morální inteligence	28
5. 2 Mozek a morálka.....	28
6. Výzkum	30
6. 1 Cíl výzkumu	30
6. 2 Výzkumný vzorek	30
6. 3 Metodologie výzkumu	30
6. 4 Průběh výzkumu.....	30
6. 5 Formulace hypotéz	31
7. Výsledky výzkumu	32
7. 1 Ukázky obsahové analýzy morálních argumentací z hlediska jejich rozdělení do morálních úrovní a z hlediska morální orientace na spravedlnost a vztahy.....	35
8. Diskuse	40
Závěr	43

Seznam literatury.....	45
Resumé.....	47
Seznam příloh.....	48

Úvod

Otázka dobra a zla je stará jako lidstvo samo. První věda, která řešila otázky morálky, byla filozofie. Ovšem nyní se tímto jevem zabývá i psychologie a teologie. Mělo by to ale být téma, kterým se ve svém životě zabývá každý z nás. Mnohokrát jsem řešila, proč se někdo chová altruisticky a někdo sobecky a vypočítavě? Ve své bakalářské práci se zabývám morálním vývojem dospívajících v sociálně kognitivní perspektivě. Toto téma jsem zvolila s ohledem na svůj obor, a protože se zajímám o problematiku morálky. Z důvodu toho, že studuji Učitelství, jsem přesvědčena o tom, že úkolem učitele není pouhé předávání vědomostí, ale také podílení se na celkovém osobnostním rozvoji studentů, pozitivní ovlivňování jejich postojů a názorů. Myslím, že problém morálky není přežitým tématem, ale je stále aktuální. Každý vidí, že v dnešní době vzrůstá agrese mezi lidmi, všude se objevuje násilí a ve školách se více řeší šikana. Je to téma, které souvisí s naším každodenním životem. Denně přeci řešíme nějaký etický problém. Otázka morálky je něco, co nás bude doprovázet celý náš život a měli bychom se nad tímto fenoménem více zamýšlet. V dnešní době mi přijde, že slovo „morální“ má až pejorativní význam. Jako bychom se stali tolerantnější k nemorálnímu chování. Často je také slovo morální spojováno pouze s vírou a náboženstvím.

V současnosti se v Čechách příliš psychologů morálním vývojem nezabývá. Nejznámějším psychologem, který se v České republice věnuje psychologii morálky, je Pavel Vacek. Mnohem více je tato otázka rozvíjena v USA než v Evropě. Přitom má morální psychologie potenciál a je důležitá pro budoucnost naší společnosti. Morálka reguluje naše vztahy a rozhoduje o našich konfliktech.

Moje práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou. Ve své teoretické části chci vysvětlit základní pojmy a představit základní morální teorie. Vycházela jsem především z odborné literatury, některých odborných článků a periodik. Cílem praktické části práce je zjistit morální úroveň žáků na SŠ a jejich postoj k Heinzově dilematu od amerického psychologa Kohlberga. Především jde o to, jaké argumenty použijí k odůvodnění svých rozhodnutí a na jejich základě je přiřadit k daným úrovním morálního vývoje. Důležité pro mě také je srovnání dívek a chlapců, zda jsou více morálně orientovaní na spravedlnost nebo vztahy. Ke zjištění jsem použila kvantitativní metodu a jako techniku šetření dotazník, kde je jedna otevřená otázka, nad kterou se žáci mají zamyslet. Výsledky výzkumu jsou zpracovány do tabulek i grafů a byla vypočtena statistická významnost ověřována metodou X^2 .

Motto:

„Lidská morálka není majákové světlo silně vyzařující a osvětlující v ostrých konturách vše, nač dopadne. Je to spíš plamínek svíčky vrhající mnohé nejasné stíny, blikající a praskající v silném větru moci a vášní, chamtivostí a ideologií. Posuneme – li ho však blíže srdci a ochráníme dlaněmi, zažene tmu a duši zahřeje.

J. Q. Wilson

1. Základní pojmy

Na začátek je nutné vysvětlit základní pojmy, jako je etika, morálka, adolescence, protože tímto životním obdobím se v souvislosti s morálkou zabývám, spravedlnost, také ctnost a hříchy, kde Vás v krátkosti seznámím s výzkumem, který jsem učinila v roce 2011.

1.1 Etika

Teoretický základ morálky pochází právě z filozofie, ze které se později vyčlenila samostatná věda – etika. Etika je chápána jako soubor norem chování, které přijímá společnost a morálka označuje rozhodnutí, které vychází z hodnot společnosti (Nebeský a kol., 1929). Jak uvádí Jankovský (2003), etika pochází z řeckého slova „ethos“, což znamená zvyk či mrav. Podle Mel Thompsona (2004) se etika zabývá tím, co je správné a co nesprávné, zkoumá mravní rozhodnutí lidí a způsoby, kterými se je snaží odůvodnit. „*V běžném užívání to často není nic než morálka v obvyklém slova smyslu, tedy soubor zvyklostí, podle kterých je tato společnost zvyklá jednat*“ (Kohák, 2004, s. 14). Celý náš život je o mravním rozhodování a o všemožných morálních dilematech. Etika je neustálé hledání. Hledání toho, jak správně žít. Jedním ze základních úkolů etiky je „*najít základní hodnoty, podle nichž bychom mohli žít za předpokladu, že povedou ke spravedlnosti a štěstí*“ (Thompson, 2004, s. 14). Etika nevyhnutelně souvisí s morálkou a to následujícím způsobem. Morálka je soustava pravidel lidského jednání a etika filozofická disciplína, která ta pravidla zkoumá. Etika se tedy snaží převést všechno, co označujeme jako mravní povinnosti, ctnosti, pravidla nebo hodnoty, na společenský základ. Etika proniká do různých oborů a podle toho ji rozlišujeme na etiku lékařskou, sociální, obchodní, apod. (Příkaský, 2000). Etika tedy proniká do všech oborů lidské činnosti. S trochou nadsázky se dá i říci, že etika je to, co nás odlišuje od zvířat. Samozřejmě i zvířata si určují, co mají udělat, jak se zachovat a co udělat nemají, ale zde nemůžeme hovořit o nějakém morálním hledisku. Pokud se zvíře rozhodne nesníst jiné zvíře, nejde o to, že by v něm „vražda“ vzbudila černé svědomí, ale o to, že to pro něj není zrovna v tuto chvíli výhodné. Tímto samozřejmě nechci v žádném případě říct, že by zvířata neměla emoce, ale že etické argumenty může uplatňovat pouze člověk. Je to vlastně naše privilegium a měli bychom k tomu také tak přistupovat.

1. 2 Morálka

Pojem morálka je odvozen z latiny od slova „mos“ a to znamená vůle (Nesvatba, 2006). Lze ji označit jako soubor mravních norem, které nějakým způsobem vyplývají z určitého chápání mravních hodnot, z jejich povahy a hierarchie. V každé době morálka podléhá kontrole a to jak vnější, tedy sociální, tak i vnitřní, čímž je myšleno svědomí. Morálka hodnotí chování lidí z hlediska dobra a zla v porovnání se svědomím (Jankovský, 2004). Morálka je tedy soubor určitých pravidel a podle těchto pravidel se člověk řídí a rozhoduje v daných situacích. Jistým měřítkem morálky je svědomí. *„Podle Heidbrinka se filozofie zabývá především morální povinností, psychologie morálním bytím. Filozofové tedy zkoumají a formulují morální pravidla, tj. jak by lidé měli morálně myslet a následně jednat. Psychologie zjišťuje, jak jednají a proč jednají právě tak“* (Vacek, 2008, s. 7). Carol Gilliganová (2001) vykládá morálku jako určité napětí mezi tím, že jsme součástí čehosi většího, a tím, že jsme přeci jen soběstačná bytost. Aaron Hass (1999) se zabýval otázkou, jestli existují absolutně morální lidé a vyčlenil 5 faktorů, které mají na naše morální jednání vliv:

1. odměna / trest / míra rizika
2. jak můžeme ospravedlnit a odůvodnit své chování v dané situaci
3. naše odolnost vůči pokušení v každém konkrétním případě, neboli stupeň našeho pocitu strádání
4. vnější tlak neboli tlak společnosti, který na nás doléhá
5. jaké morální zásady vyznáváme

Heidbrink (1997) shrnuje, že morálka není oblast, kterou by si vědci mohli přivlastnit pouze pro sebe, můžeme se na ni dívat z hlediska mnoha společenských věd, jako je filozofie, psychologie, sociologie, teologie i pedagogika. Já ve své práci budu nazírat na problematiku morálky hlavně z psychologického hlediska.

1. 2. 1 Morální dilema

Morální dilema je něco, o čem nikdo nikdy nemůže říct, že se s tím nesetkal. *„Dilema je tísnivá situace, kdy se musíme rozhodovat mezi dvěma možnostmi. Obě možnosti obsahují cosi negativního“* (Heidbring, 1997, s. 70). Setkáváme se s tím neustále. Rozhodování mezi dvěma zly, přičemž víme, že ať zvolíme jakkoliv, někomu ublížíme či uškodíme, že ani jedna varianta není řešením přijatelným pro všechny. Zároveň víme, že nikdo za nás to dané rozhodnutí neudělá, svírá nás obrovský pocit odpovědnosti a v duchu si říkáme, kéž bych to nemusel/a rozhodovat já.

1. 3 Vývoj

Jak uvádí Čáp (2001) vývoj je proces, kdy dochází ke změně nějakého systému v průběhu času. Jde jak o změny kvantitativní tak kvalitativní. Morální vývoj jedince je neodlučitelně spjatý se sociálním a biologickým vývojem. Tento vývoj velice výrazně ovlivňuje např. příznivé sociální prostředí, dobrá příležitost k rozvoji činnosti, učení aj. V morálním vývoji jsou očekávány výrazné změny směrem od nižších forem k těm vyšším. Podle Říčana (1990) se vývoj s narůstajícím věkem zpomaluje. V průběhu vývoje získáváme větší odolnost a stáváme se méně tvárnými, učenlivými a tím pádem i méně ovlivnitelnými.

1. 4 Adolescence

Macek (1999) uvádí, že slovo adolescence pochází z latinského slova adolescere, tedy dospívat či mohutnět. Různí autoři uvádí různé časové vymezení. Podle Čechové a kol. (2004) adolescence zahrnuje věk od 15 let až do 20 či 22 let. Je to období dospívání. Člověk se sice stává od 18 let po právní stránce dospělým a plně za sebe odpovědným, ale v psychické a sociálně ekonomické oblasti je to o něco později. Úkolem tohoto významného období je určitě příprava na budoucí povolání a člověk se stává osobou plně samostatnou, vyspělou a nezávislou na rodičích. V průběhu tohoto období se ještě částečně mění vzhled a převládá hlavně emoční labilita. Důležitou roli hraje také příslušnost k nějaké partě. Dochází k navazování kontaktů s druhým pohlavím i prvním sexuálním zkušenostem. Na konci adolescence už se člověk stává samostatným a nezávislým jedincem, který je za své činy plně odpovědný. „*Adolescence je z psychologického hlediska chápána jako přechod mezi dětstvím a dospělostí, či dokonce jako konflikt obou těchto tendencí*“ (Poněšický, 2003, s. 101). Podle Macka (1999) se dá adolescence rozdělit na 3 fáze. Časná adolescence (od 10 – 13 let), střední adolescence (od 14 – 16 let) a pozdní (od 17 – 20 let). Adolescenci definuje jako vývojový přechod se zásadními vývojovými změnami v biologické i sociální sféře. Dané vývojové změny můžeme rozlišit na biologické, kognitivní, psychosociální a emocionální. Člověk tak prochází řadou vývojových změn, které jdou v rychlém sledu za sebou nebo se dokonce někdy i překrývají. Na začátku je adolescence spojována s plnou reprodukční zralostí a také se ukončuje se růst. Období dospívání je považováno „*za most mezi dětstvím a dospělostí*“ (Macek, 1999, s. 12).

Jednotlivé fáze charakterizuje Macek (1999) takto:

Časná adolescence – objevují se pubertální změny a pohlavní dozrávání

Střední adolescence – formuje se osobní identita, hledání sebe sama

Pozdní adolescence – ukončení vzdělání, hledání povolání, dochází k posilování sociálního aspektu identity

Vágnerová (2005) rozděluje dospívání na pubescenci a adolescenci. Pubescence začíná hormonálními změnami přibližně v 11 letech a adolescence v 15 letech. Kolem 20. roku se mění adolescence v mladší dospělost. O adolescenci se často hovoří, jako o období krize a silné emoční lability (Langmeier a Krejčířová, 2006). Obdobně jako Vágnerová, i Říčan (1990) dělí dospívání na pubescenci a adolescenci. O pubescenci hovoří, jako o nejdramatičtějším životním období, kdy dochází k nejvíce změnám a to hlavně tělesným. Pubescent už přebírá zodpovědnost, symbolem tohoto aktu je občanský průkaz. Adolescence je podle Říčana (1990) období, kdy se člověk snaží vyznat sám v sobě, hledá své místo v životě, volí si povolání a uvažuje o své budoucnosti.

1. 4. 1 Morální vývoj v adolescenci

Podle Eriksona je adolescence most mezi dětskou morálkou, stojící na pravidlech, která jsou dána autoritami, a morálkou dospělých, stojící na zvnitřněných morálních principech. V tomto období dochází k rozvoji individuální osobní morálky. Rozvijí se abstraktní myšlení, které vede k řešení otázek dobra a zla (Macek 1999). Na základě výzkumů došel Kohlberg ke stanovisku, že konvenční úroveň je úrovní většiny adolescentů (Vacek, 2008). Tedy stádium 3: Orientace na vzájemné vztahy a stádium 4: Orientace na zákon a řád (viz níže). Morální vývoj v adolescenci je podle něho spojen s růstem reflektivního myšlení v tomto životním období. Někteří adolescenti ale mohou dosáhnout i úrovně postkonvenční morálky, tedy se stádii 5: Orientace na společenskou smlouvu a respektování práv a 6: Orientace na univerzální etické principy a vlastní svědomí. Ženské a mužské pojetí morálky (viz níže) se podle Čermáka ve výzkumech mezi adolescenty příliš neukazuje (Macek, 1999). V tomto období je velmi těžké, jak uvádí Hass (1999) jednat morálně tváří v tvář jiným, kteří tak nejednají. V dospívání je člověk velice citlivý na uznání svých vrstevníků, chce zapadnout, chce, aby ho ostatní „brali“. Vlastně už od dětství se učíme, že souhlas nás s ostatními určitým způsobem sblíží, a že pokud se budeme chovat jako oni, tak nás pravděpodobně budou mít rádi. Necháváme se ovlivňovat postoji a činy ostatních. Adolescenti tak často souhlasí s nemorálním jednáním proto, aby samozřejmě vypadali „tvrdě“, ale také proto, aby zapadli do party, která v tomto životním období hraje důležitou roli.

1. 5 Spravedlnost

Co je to opravdová spravedlnost? Někdo by mohl říct, že oko za oko, zub za zub nebo kdo co zasel, to také sklízí, ale je to opravdu tak? Jak uvádí Heidbrink (1997), otázka, co je spravedlivé, je úplně stejně sporná, jako otázka co je morální. Moc si tedy nepomůžeme, pokud řekneme, že spravedlivé je to, co je morální. Přesto má každý z nás svou představu o tom, co je a není spravedlnost. Pojem spravedlnost patří k nejvýznamnějším v souvislosti se sociálně žádoucími vlastnostmi. Psycholog Luck provedl výzkum, ve kterém 165 osobám předložil 306 vlastností a požadoval, aby je ohodnotili. Velmi žádoucí vlastnost + 5, velmi nežádoucí vlastnost – 5. Jako nejvíce žádoucí vlastnost zvítězila právě spravedlnost a nejméně žádoucí se stala krutost.

Ale kde se spravedlnost bere? „*Smysl pro spravedlnost je vrozený. Již ve dvou letech se děti při hře učí, co je morální. Jak si půjčují hračky a střídají se při hře, narážejí na to, že se každé z nich dožaduje svých práv*“ (Hass, 1991, s. 28). Jak autor uvádí dále, jsou to právě dětské hry, které nás učí principu spravedlnosti. Dítě rychle pochopí, že to neplatí jen při hře ale i ve všech lidských vztazích. Naše názory na morálku, které nyní zastáváme, se zrodily právě v tomto raném věku. Dítě ve školním věku se o věci dělí podle toho, jak uzná za vhodné a jak se mu chce. Většinou jen s nejlepším kamarádem. Do 4 let věku si postupně dítě osvojí se dělit i se širším okolím a do 6 či 7 let přijme za své tři kritéria: rovnost, ocenění a ohleduplnost. Sourozenecké vztahy hrají mimochodem také velkou roli při učení se spravedlnosti.

Podle nedávné studie z roku 2011, kterou uvádí Jessica Sommervilleová z Univerzity ve Washingtonu, děti mohou určitým způsobem vnímat nespravedlnost již ve věku pouhých 15 měsíců. Provedla velmi zajímavý experiment, kdy dítě sledovalo dva krátké filmy s dvojicí postav. V prvním filmu, dostaly obě postavy stejné množství jídla, ve druhém ne a jedna postava byla zvýhodněna. Sommervilleová měřila délku pozornosti dětí u obou filmů. Jejím výchozím stanoviskem bylo to, že děti sledují delší dobu to, co je nepřírozené a podivné. To bylo potvrzeno. Děti delší pozornost věnovaly druhému filmu, kde jedna postava byla zvýhodněna. Dá se tedy předpokládat, že očekávaly, že každá postava dostane stejné množství jídla a nesouměrností byly překvapené. Právě tato překvapení jsou zárodkem budoucího smyslu pro nespravedlnost.

1. 6 Ctnost a hřích

Ottův naučný slovník uvádí, že ctnost označuje kladné morální vlastnosti osobnosti. „*Nestačí vědět teoreticky, co je to ctnost. Je třeba si to do hloubi osvojit, až se ctnostné či lépe výborné, stane něčím nezpochybnitelně samozřejmým*“ (Kohák, 2004, s. 58). Pokud se člověk vědomě a dobrovolně rozhodne jednat v rozporu s uznávanou normou, nejedná mravně. V náboženské mluvě je mravní vina označována výrazem hřích (Konzbul, 2004). Hřích dnes nazýváme omylem, chybou, negativním jednáním či nedopatřením. S hříchem, jak uvádí Graham (1969), si nejdříve hrajeme my a pak si hraje on s námi. Lidé ovšem nejsou pouze ctnostní nebo hříšníci. Jak uvádí Heidbrink (1997), na základě Milgramových experimentů (1982) se ukázalo, že i ctnostní lidé jsou schopni brutálního mučení, když jsou k tomu vyzváni nějakou autoritou. Je to docela děsivé, protože se to přičítá naší vizi o jasném oddělení dobra a zla. Slavný Stanfordský experiment spočíval v tom, že byli vybráni duševně zdraví lidé a byli rozděleni do skupiny vězňů nebo dozorců. Iluze byla provedena naprosto dokonale, vše vypadalo reálně. Vězni byli umístěni do sklepa a věznění a dozorcí měli tzv. volnou ruku. Hrozné bylo to, že dozorcí začali časem svou moc zneužívat a snažili si na vězních vynutit poslušnost a zlomit je. Někteří vězni se zhroutili. Stojí za zmínku, že Zimbardo při nedávné návštěvě v Praze přiznal, že tento experiment se vymkl jeho kontrole. Měl mnohem dříve zasáhnout, ale byl tak pohlcen do experimentu a toho, co se děje, že byl až příliš dlouho nestranným pozorovatelem. Nakonec zasáhla jeho partnerka a na její žádost experiment přerušil. Podstatné je, že týrání a mučení se dopouštěli zcela zdraví lidé – začali konat zlo. Zimbardo soudí, že lidé se nerodí dobří nebo zlí (Rodná, 2011).

V roce 2011 jsem provedla výzkum na téma: Sedm smrtelných hříchů a sedm ctností, ve kterém jsem zjišťovala, jestli dnešní mladí lidé vůbec vědí, co je pojem ctnost a hřích a co to pro ně znamená. Na jedné SŠ jsem žákům ve 4. ročníku předložila sedm smrtelných hříchů, sedm ctností a chtěla je seřadit od nejhorších po nejmírnější. Výsledky výzkumu mě až tak moc nepřekvapily, ale spíše mě překvapilo, že mnoho mladých vůbec neví, co si pod jednotlivými pojmy představit. Největší problémy měli s výrazy střídmost a cudnost, které jim nic neříkaly. Na prvních místech, tedy jako nejdůležitější ctnosti, byly přejícnost, štedrost a mírumilovnost. Jako nejhorší hřích byly označeny v podstatě protiklady vybraných ctností, tedy závist, hněv a lakomství. Vítěznou ctností se tedy stala přejícnost. Mezi doplňujícími odpověďmi byly např. „*Tuto vlastnost jsem si vybrala z důvodu, že se v dnešní době jen tak nevidí. Svět je spíš plný nepřejících lidí, kteří myslí jen na sebe a ostatní je nezajímají, proto je tato vlastnost opravdu cenná.*“

„Kdyby bylo víc lidí přejících, bylo by víc šťastných lidí.“

„ Ostatní ctnosti jsou k ničemu, pokud se neumíme k ostatním chovat dobře a lidsky.“

Nejhorší hřích bezkonkurenčně vyhrála závist, která byla také označena za nejvíce se v dnešní době vyskytující, a žáci to komentovali těmito slovy:

„Je to nejhorší a nejčastější vlastnost v České republice.“

„Ze závisti jsou lidé schopni udělat ty nejhorší věci.“

„Závist jsem si vybrala proto, že se s ní potýkám každý den.“

„Člověk má být rád za to co má a ne závidět ostatním to co mají, jak vypadají nebo celkově jak si žijí. Každý má svůj život a má za něj být vděčný.“

„Závist dokáže hodně ublížit a je hodně snadný někomu závidět.“

„Závist vede k ostatním hříchům.“

Ukázalo se, že mladým lidem není jedno, jak se k sobě lidé chovají a že moc dobře znají rozdíl mezi dobrem a zlem. Dnes se objevují názory, že mladým lidem je vše jedno, že nevědí, co je to slušné chování, že se vyžívají v násilí. Já jsem přesvědčená, že tomu tak není a můj výzkum mě v tom spíše utvrdil. Mladí lidé také chtějí svět bez zla, aby nebylo násilí, závist a aby se lidé k sobě chovali hezky, byli k sobě upřímní a přející. Mezi dnešní mládeží nejsou pouze egocentriční agresoři, jak to prezentují současná média, i když samozřejmě nemohu popřít fakt, že dochází k nárůstu šikany a agrese, ale i dnes se najdou mladí lidé, kteří vědí, co jsou morální hodnoty a jak se správně zachovat.

2. Kognitivní teorie morálního vývoje

Morální vývoj, jak uvádí Průcha (2003), je vývoj morálního charakteru a svědomí jednotlivce během jeho života. Ovlivňuje ho věk, zvláštnosti osobnosti, sociální prostředí i například společnost. Probíhá v určitých stádiích, ovšem jednotliví autoři se neshodují v jejich počtu ani označení.

2.1 Jean Piaget

Podle švýcarského psychologa Jeana Piageta chápání mravních norem a hodnot závisí na celkovém vývoji dítěte a to především na jeho schopnosti poznávání a řazení věcí, tedy na kognitivním vývoji (Langmeier a Krejčířová, 2006). „*Domníval se, že veškerá morálka je obsažena v systému pravidel (norem) a podstata veškeré morálky spočívá v respektu, který si jedinec k těmto pravidlům vytváří.*“ (Vacek, 2008, s. 9). Základem Piagetovy práce o vývoji morálky, jak zmiňuje Heidbrink (1997), byly pohovory a pozorování chování přibližně u sta dětí ve Švýcarsku. Šlo o děti v předškolním a školním věku. Děti se dotazoval na pochopení hry v kuličky a pozoroval je přímo při hře. Vedle toho jim Piaget vyprávěl příběhy, kde byl zmíněn nějaký problém a děti se k tomu měly vyjádřit. Měly porovnávat dva druhy chování a to, když někdo něco udělal špatně, ale s dobrým úmyslem, a když někdo něco udělal špatně záměrně. Na základě tohoto výzkumu došel Piaget k závěru, že existují 2 typy morálky. Morálka heteronomní a autonomní. Překvapivě i na běžné hře se dá poznat přístup dětí k morálce. Piaget využívá pravidel, která pro tuto hru sestavily samy děti. Děti si totiž neosvojují nějaká formální pravidla, ale samy si je pro hru vytvářejí. Dle něho lze právě podle toho analyzovat dětskou morálku. V této dětské hře totiž nepůsobí žádný vliv dospělých. „*Dítě je denně konfrontováno s pravidly hotové morálky dospělých, jež na jeho potřeby a současný stupeň vývoje nebere žádný ohled*“ (Heidbrink, 1997, s. 54).

Do dvou let, jak uvádí Vacek (2008), pravidla při hře nemají podstatnou roli, jde o čistě pohybovou aktivitu. Mezi 2. a 6. rokem si dítě všímá starších dětí, napodobuje je a už si je vědomo existence určitých pravidel, ale jejich znalost je pouze povrchní. Přesto je považuje za „posvátná“. Ve věku mezi 7. a 10. rokem je zde touha vzít spolu s ostatními soubor dohodnutých pravidel a držet se jich. Děti pečlivě hlídají, jestli někdo nepodvádí. Kolem 11. a 12. roku dochází k návaznosti na abstraktní myšlení. Důležité je sjednocení a upravení pravidel. Znalost pravidel je už velmi dobrá. Dochází k souvztažnosti znalostí pravidel a jejich dodržování. Dále také zkoumal vztah mezi „vědomím pravidel“ a herní praxí“, jde podle něj o vztah myšlení a jednání.

1) Heteronomní morálka

Podle Langmeiera a Krejčířové (2006) se týká hlavně dětí ve věku 5 – 9 let, které morálku chápou jako dodržování určitých pravidel jiných lidí, například rodičů či učitelů. Pokud jejich chování rodiče či jiná autorita označí za správné, tak ho budou také tak chápat. Pokud je chování potrestáno, považují ho za špatné. Stručně řečeno, co je dobré a co je špatné, závisí na autoritě dospělého. *„Heteronomní morálka spočívá na morálním nátlaku dospělých a vyvolává u dítěte morální realismus... Morálnímu realismu odpovídá objektivní pojetí odpovědnosti – svou roli tu hraje nikoliv záměr, ale skutečný důsledek jednání“* (Heidbrink, 1997, s. 63). Pro děti jsou tedy povinnosti něco vnějšího a objektivně daného.

2) Autonomní morálka

Autonomní morálka, jak uvádí Heidbrink (1997), je spolupráce a kooperace dětí mezi sebou. Jednostranná úcta k autoritě je nahrazena respektováním svých vrstevníků. *„Teprve, když je vzájemné respektování natolik silné, že v jednotlivci vyvolává požadavek, aby s druhým jednal tak, jak by byl rád, aby druzí jednali s ním, podaří se přechod k autonomní morálce“* (Heidbrink, 1997, s. 63). Podle Langmeiera a Krejčířové (2006) se týká autonomní morálka dětí kolem 10. roku, které již vidí morálku jako dodržování určitých vlastních pravidel. Dítě tedy už uznává, že je něco správné či špatné ne v závislosti na autoritě, ale samo o sobě. Dítě už se stává nezávislejším a k autoritě dospělých také značně kritičtějším. Ovšem stále je jeho pochopení morálky nepružné. Nepružné zde znamená, že pravidla platí pro všechny a za všech okolností. Kolem 11. až 12. roku už většina dětí zohlední situační kontext.

2. 1. 1 Kritika Piagetovy teorie

Kritika, jak uvádí Heidbrink (1997), se týkala Piagetovy matoucí terminologie a objevuje se i myšlenka, že výsledky výzkumu byly možná umělými produkty jeho metody dotazování. Například Lickona tvrdí, že v heteronomní morálce jde méně o úctu k dospělé autoritě, ale více jde o realistické přiznání jejich větší moci. Americký psycholog Robert Epstein ve své studii z roku 1965, nesouhlasí příliš s tvrzením, že děti heteronomně orientované považují pravidla za nedotknutelná. Hovoří o tom, že děti asi do 4 let věku, nejsou schopné odlišit změnu a přestoupení pravidla. V souvislosti s empirickou kritikou Piageta je nutno říci, že údaje týkající se věku sloužily orientačně. V roce 2000 provedl výzkum heteronomní a autonomní morálky pomocí příběhů od Piageta u dětí mladšího školního věku český psycholog Pavel Vacek. Výzkum provedl u žáků prvních, třetích a pátých ročníku základní školy, každý ročník byl zastoupen 10 dětmi.

Výsledkem bylo potvrzení Piagetových kategorií heteronomní a autonomní morálky i toho, že školní věk je opravdu přechodem mezi těmito dvěma typy. Došel k závěru, že výpovědi švýcarských dětí před 80 lety se s výpověďmi českých dětí přibližně shodovaly. Zmiňuje se pouze o jednom rozdílu a to, že u Piageta se u dětí po 8. roce věku už heteronomní odpovědi nevyskytly, ale ve výzkumu Vacka se takových dětí našlo 5 (16,5 %) a to dokonce u dětí ve věku 10 let a více.

2. 2 Lawrence Kohlberg

Z hlediska kognitivních teorií je vedle Piageta nutné zmínit teorii L. Kohlberga (Vacek, 2008). Jak uvádí Heidbrink (1997), Kohlberg provedl výzkum se 72 chlapci a použil k tomu 10 hypotetických rozhodnutí. Chlapce předem rozdělil do tří věkových skupin: 10, 12, 16 let a na základě jejich odpovědí na předložená morální dilemata došel k závěru, že existují 3 stádia mravního vývoje. V každém stádiu pak můžeme rozlišit ještě 2 stupně. Rozdíly mezi těmito stupni mravního usuzování netvoří rostoucí vědomí morálních norem, ale spíše odlišný způsob uvažování o morálních problémech. Podle teorie L. Kohlberga, každý prochází stupni postupně a ve stejném pořadí. Vzhledem k tomu, že každý stupeň vychází z předešlého a je základem toho dalšího, není možné přeskakovat z jednoho na druhý či jeden vynechat. Samozřejmě vývoj může probíhat různě rychle a někdy se může na některém ze stupňů zastavit.

2. 2. 1 Kohlbergova stádia morálního vývoje

Prekonvenční úroveň

„Prekonvenční morální úroveň je úrovní většiny dětí do 9 let, některých adolescentů a mnoha dospělých kriminálních živlů“ (Vacek, 2008, s. 26). Dále uvádí, že citlivost reakcí na společenské morální normy je dána významem nositelů těchto norem, tedy stupněm jejich autority.

Stádium 1: Orientace na poslušnost a vyhýbání se trestu

Jedinec se vyhýbá takovému jednání, za které by mohl následovat trest. Je zde poslušnost k autoritám, které jsou nositeli norem. Je zde snaha vyhnout se trestu a podřídit se autoritě. *„Převládá výrazně egocentrické hledisko, dítě si neuvědomuje zájmy druhých a ani to, že jsou odlišní. Nedokáže zaujmout pohled z perspektivy druhé osoby. Autoritu respektujeme nikoli proto, že představuje společenský řád nebo morální ideály, ale protože je silnější“* (Vacek, 2008, s. 27).

Pokud dojde k tomu, že je špatné jednání nepotrestáno či odměněno, je považováno automaticky za správné. Toto samozřejmě platí i naopak.

Stádium 2: Individualismus, účelovost, vzájemnost, usilování o odměnu a ocenění

Podle Langmeiera a Krejčířové (2006), dítě jedná ve shodě s určitými příkazy a zákazy, neboť očekává nějakou výhodu či vyhnutí se něčemu, co by mu bylo nepříjemné. Zde je překonán egocentrismus ze stupně 1. Člověk se umí vcítit do někoho jiného a poznat, že jeho zájmy se nemusí shodovat s jeho vlastními. Umí už rozpoznávat motivy, které jsou za jednání druhých a umět je akceptovat. Jak uvádí Heidbrink (1997), u dětí se rozvíjí smysl pro spravedlnost, který má ale spíše podobu „*rovnostářského fanatismu*“. I když už se dítě umí vcítit do druhých, neumí zaujmout perspektivu třetí osoby. Ovšem dospělí, kteří zůstanou na tomto stupni, mohou nabýt formy tzv. morálního cynismu a dojde k redukci vztahů na účelové relace – „*Co z toho mám já?*“

Konvenční úroveň

Langmeier a Krejčířová (2006) uvádějí, že zde je důležité splnění sociálního očekávání. „*Snaha naplnovat očekávání rodiny a přátel a podpora dodržování zákonů a norem, které jsou považovány za hodnotové (správné), bez ohledu na okamžité důsledky a širší souvislosti, postoj loajality k sociálnímu očekávání a společenskému řádu*“ (Vacek, 2008, s. 28).

Stádium 3: Orientace na vzájemné vztahy sociální shodu a dohodu

Tento stupeň je někdy popisován, jako přátelskost, slušnost a zdvořilost. Každý chce být přece v očích někoho jiného tím dobrým člověkem. „*Normy skupin se stávají mými vlastními.*“ (Heidbrink, 1997, s. 79). Jde o to žít tak, abychom splňovali očekávání našich blízkých osob. Být dobrým jak ve svých vlastních očích, tak v očích druhých lidí. Individuální pohled je zde ve vztahu s pohledem druhých osob. Upravování vlastních zájmů s ohledem na zájmy ostatních je považováno za zcela přirozené. Při posuzování někoho jiného se často bere v potaz právě jeho záměr – jak to myslel. Naše vlastní morální rozhodování je často řízeno také tím, co potěší ty druhé. Ve skutečnosti jde o orientaci na normy nějaké zájmové skupiny, která je pro daného jedince důležitá, ať už to je rodina nebo přátelé (Vacek, 2008).

Stádium 4: Orientace na zákon a řád (spravedlnost)

Jak popisují Langmeier a Krejčířová (2006), dítě jedná podle sociálních norem, aby předešlo kritice autorit a tím se vyhnulo pocitům viny. Správné chování je zde, podle Vacka (2008) plnění povinnosti, prokazování respektu autoritě, podporování řádu společnosti. Nejdůležitější je respektování společenských autorit a zachování stability společnosti. Člověk chápe pravidla jako neměnná a žádné výjimky z pravidla neexistují. Norma je vždy upřednostněna před svědomím. Může to být ale někdy značně problematické, protože zákony a normy nejsou vždy dobře a jasně formulovány.

Postkonvenční úroveň

Člověk, jak uvádí Langmeier a Krejčířová (2006), zde už jedná podle pravidel. Správnost jednání spočívá na principech, které daný jedinec přijal za své a je přesvědčen, že se na nich mohou shodnout všichni lidé. Vacek (2008) tuto úroveň popisuje jako snahu nějak definovat morální hodnoty, které jsou uplatňovány bez ohledu na autoritu skupiny či jednotlivce.

Stádium 5: Sociální úmluva a individuální práva

„Zákony tu jsou k všeobecnému blahu a chrání práva všech lidí. Má být dosaženo co možná největšího užítku pro co největší množství lidí. Život a svoboda jsou hodnoty absolutního charakteru“ (Heidbrink, 1997, s. 80). Důvody pro správné jednání jsou smysl a platnost norem, které vznikly na základě společenské smlouvy. Člověk si uvědomuje závažnost dodržování zákonů pro obecné blaho a zachování lidských práv. Jde o to, aby zákony a normy byly postaveny na všeobecném prospěchu. Důležitý je respekt k individuálním právům, se kterými souhlasí celá společnost (Vacek, 2008).

Stádium 6: Orientace na univerzální etické principy a vlastní svědomí

Langmeier a Krejčířová (2006) uvádějí, že jedinec se zde ztotožňuje s normami společnosti a mravními principy, které jsou platné pro všechny. *„Právo je definováno se svědomím jednotlivce, jež se shoduje se zvolenými principy, které jsou zvnitřněny a stávají se součástí jeho hodnotové struktury. Jsou vytvořeny a přijaty na základě logického porozumění, univerzality a sociální smlouvy. Tyto etické principy jsou abstraktní. Nejde o konkrétní morální pravidla typu Desatera božích přikázání, ale o principy spravedlnosti, vzájemné rovnosti lidských práv a respektu k důstojnosti lidských bytostí jako individuálních osobností. Všeobecné morální principy se za určitých okolností mohou stát vyšší hodnotou než zákon“* (Vacek, 2008, s. 30).

2. 2. 2 Mezistupně a podstupně

Kohlberg svou teorii stále rozpracovával a zároveň jí také komplikoval. Později ji doplnil právě o teorii mezistupňů a podstupňů. Konkrétně, jak uvádí Heidbrink (1997), se jedná o mezistupeň 4 ½. Stupeň 4 ½ odpovídá myšlení na stupni 4, ale zároveň ho zpochybňuje. To samé platí i pro stupeň číslo 3 a 5. Tyto podstupně jsou vlastně přechodové k danému vyššímu stupni.

Kromě stupňů 4 ½, 3 ½ a 5 ½ zavádí Kohlberg (1976), ještě podstupně A a B. To se týká stupňů 2 a 5. Podstupeň B je na rozdíl od podstupně A vyzrálejší. Typ A popisuje jako více orientovaný na předepsané uspořádání a praktické důsledky, zatímco typ B je více orientovaný na spravedlnost, rovnost a tzv. ideální já (Heidbrink, 1997).

3. Ženská a mužská morálka – Carol Gilliganová

Americká psycholožka Carol Gilliganová dospěla k názoru, který publikovala ve své knize „Jiným hlasem“ v roce 1982, že Piaget i Kohlberg vytvořili tzv. teorie spravedlnosti, které jsou pro ženy nevyhovující. Jak uvádí Heidbrink (1997), rekonstruují jen myšlení mužů. Ženy mají ale jiné prvky morálního myšlení, které tyto teorie nezachycují. Ženy jsou v morálním vývoji hodnoceny jako méněcenné. Proto Gilliganová hovoří o principu péče, který je více založen na důrazu na vztah a více se uplatňuje u žen. Takto, jak uvádí Dvořáková (2008), Gilliganová odmítla univerzální princip spravedlnosti, jakožto základní kritérium morálního vývoje a do psychologie morálky vnesla nový termín a to je morální orientace. „*Když se lidé setkají s morálními dilematy ve svém životě, interpretují je v závislosti na morální orientaci, kterou mají. Morální orientace představuje základní kognitivní strukturu umožňující se orientovat v morálních problémech, interpretovat je a nalézat jejich uspokojivá řešení*“ (Dvořáková, 2008, s. 28). Východiskem její kritiky byl hlavně její dojem, že ženy jsou podle Kohlberga, častěji přiřazovány ke stupni číslo 3, zatímco muži ke stupni číslo 4. Dále se opírala o Kohlberův popis stupňů 3, 4 a vytvořila tak představu ženské morálky péče a mužské morálky spravedlnosti (Heidbrink 1997). Podle Gilliganové (2001) ženy spíše dávají pozor, aby někoho neranily, zatímco muži jsou orientováni spíše na soutěživost a tím pádem si žádají pravidla pro spravedlnost. Gilliganová tak stupně 3 a 4 zbavila vztahového kontextu a postavila je vedle sebe. O morálce péče hovoří jako o situačně senzitivní a flexibilní a o morálce spravedlnosti, jak uvádí Hedbrink (1997), jako o situačně nezávislé a rigidní. K morálce péče neodmyslitelně patří Já, které je spojené s ostatními, k morálce spravedlnosti Já, jako autonomní a nezávislé. Ve svých úsudcích se ženy orientují hlavně podle struktury vzájemných vztahů, zatímco muži se orientují podle abstraktních práv a povinností. Ženská morálka tak není nadřazena té mužské, ale je jí strukturně rovnocenná. Jak uvádí Gilliganová (2001), morálka spravedlnosti znamená, že se má s každým zacházet stejně a v morálce péče uvažují ženy tak, aby se nikomu neublížilo. Ženy chápou život spíše jako síť než jako sled vztahů. „*Ženy velmi často popisují morálku, jako přání neublížovat ostatním a naději, že v morálce spočívá takový způsob řešení konfliktů, který nikomu neublíží. Popisují morálního člověka, jako toho, kdo pomáhá ostatním*“ (Gilliganová, 2001, s. 89). Uvádí také, že úsudky žen se od úsudku mužů liší hlavně svou vázaností na pocity empatie a soucitu. Ženy se také zabývají řešením skutečných nikoliv hypotetických dilemat. Mají totiž velmi často tendenci hypotetická dilemata rekonstruovat z hlediska reality. Hypotetická dilemata jsou totiž abstraktní problémy a jejich aktéři postrádají jakoukoliv historii a psychologii, která by se týkala jejich individuálních životů. Tím pádem je zde morální problém odkloněn od

sociální reality, v níž se může vyskytovat. Typické je pro ženy to, že si samy dodávají chybějící informace o povaze lidí, tím se jejich úsudek odklání hierarchického uspořádání principů a postupů rozhodování. „*Morální imperativ, který se v rozhovorech se ženami opakovaně objevuje, je vybízí k péči a k odpovědnosti rozpoznat opravdové trápení, tohoto světa a ulevit mu. Mužům se morální imperativ jeví spíše jako příkaz respektovat práva druhých, a tedy chránit práva na život a na seberealizaci před cizím vměšováním. Ženy nejprve kladou důraz na péči spíše ze sebekritických důvodů než z důvodů ochrany sebe samých, kdežto muži zpočátku pojmají závazek k druhým negativně, jakožto vměšování. Proto se lze domnívat, že vývoj obou pohlaví vyžaduje integraci práv a odpovědností prostřednictvím zjištění, že tato neslučitelná stanoviska jsou komplementární*“ (Gilliganová, 2001, s. 120). Dále Gilliganová (2001) uvádí, že ženský morální úsudek se v první řadě soustředí na přežití, potom se zabývá dobrotivostí a úplně nakonec dojde k reflektivnímu pochopení péče, jakožto nejvhodnějšího vodítka řešení konfliktu v mezilidských vztazích. U žen jsou koncepce vlastního já a morálky navzájem propojené. Na základě jejích tří studií, jak uvádí Hedbrink (1997), odvodila alternativní vývojovou sekvenci ženské morálky:

Prekonvenční stádium: Orientace na individuální přežití

Mé Já je jediným předmětem mé péče. Jde o egocentrickou perspektivu tohoto daného stádia.

1. přechodná fáze: Od egocentrismu k odpovědnosti

Jde o rozpor mezi egoismem a odpovědností. Na důležitosti nabírá spojení s druhými.

Konvenční stádium: Zřeknutí se dobrého

Zde už jde o zaujmutí altruistického stanoviska. Důležitá je odpovědnost za ostatní. Z toho následně vyplývá i mateřská morálka, která je spojena s péčí o slabší a opomíjením vlastních potřeb a zájmů. Prosazování svého Já je zde bráno jako silně nemorální a nesprávné. Dobro se rovná péči o druhé.

2. přechodná péče: Od dobroty k pravdě

Kritériem je zde pravda. Objevuje se zde otázka, zda je možné být odpovědný sám ze sebe, ale i za druhé a vyřešit tak rozpor mezi zraňováním a staráním se o sebe. To, zda je jednání morální, není určováno tím, co by druzí řekli, ale jak se reálně slučuje záměr a jeho důsledky.

Postkonvenční stádium: Morálka nenásilí

Je zde možná syntéza egoismu a altruismu díky přesvědčení, že já a ti druzí jsme na sobě vzájemně závislí.

Gilliganová (2001) perspektivu péče nepřisuzuje pouze ženám, ale tvrdí, že existují muži i ženy, kteří berou v potaz obě perspektivy, ale o přesto muži dávají přednost morálce spravedlnosti a ženy morálce péče.

3. 1 Reakce na pojetí Gilliganové

Kohlberg okamžitě na kritiku Gilliganové reagoval a radikálně odmítl, že by existovaly dvě na sobě nezávislé morálky, jako je morálka spravedlnosti a morálka péče.

„Ve skutečnosti nejsou muži a ženy orientovaní čistě tím nebo oním způsobem. Obě pohlaví prokazují orientaci na právo i na starost o druhé (Haas, 1999, s. 81). Rozdíl platí pouze v míře obou tendencí, nikoli absolutně.

Hass (1999) hovoří o tom, že existují vnější vlivy, které mohou ovlivnit tendence dané mezipohlavními rozdíly. Popisuje ženy, které vykonávají dříve výhradně mužská povolání. Mužům se totiž začnou výrazně přibližovat i v hodnocení konfliktů. Výsledky studií jasně ukázaly, že muži a ženy s podobným povoláním se při testech zkoumajících morální postoje skoro vůbec neliší. Z toho vyplývá, že mnohem větší rozdíly v morální orientaci mezi pohlavími můžeme pozorovat u žen, které si zvolily tradiční roli matky a mužů, kteří zastávají tradiční mužské povolání.

4. Teorie morálního výpadku Alberta Bandury

Americký psycholog Albert Bandura se vyjadřoval kriticky ke kognitivním teoriím morálky Lawrence Kohlberga a Jeana Piageta. Jak uvádí Čermák (1996), tyto teorie vztahují psychologii morálky pouze k analýze morálního myšlení. Hovoří o tom, že je snazší hodnotit a zkoumat uvažování lidí o hypotetických dilematech než se zabývat jejich morálním cítěním a chováním. Zmiňuje také problém měření, kde tím, co se zjišťuje, mohou být pouze osobní preference a ne kompetence morálního usuzování. Ostře vystupuje proti tomu, že by vyšší stádium bylo nadřazeno nižšímu, protože neposkytuje žádný návod na řešení morálního dilematu. Uvádí, že stádia charakterizují formální znaky, které nedosahují žádné hodnotové valence. „*Hierarchicky uspořádaný systém vývoje morálního usuzování fixuje představu, že vyšší stupeň je stupeň zralejší, a to i přesto, že Kohlberg (1981) tuto představu pod tlakem kritiky odmítá s tím, že stadia jsou jen nástroje pomáhající nám porozumět různým typům zpracování morálního dilematu, a že na každé úrovni mohou lidé jednat antisociálně nebo prosociálně, morálně či nemorálně*“ (Čermák, 1996 s. 63). Podle Bandury, tamtéž, v morální teorii hraje podstatnou roli pojem seberegulace. Nemorální chování řídí hlavně dva zdroje: sociální sankce a internalizované sebesankce. Bandura tak přichází se sociálně kognitivní teorií. „*Sociálně kognitivní teorie vychází ve výkladu lidského chování z triadického recipročního determinismu. Staví jej proti jednostrannému výkladu chování pouze na základě vlivů prostředí nebo pouze na základě vnitřních dispozic*“ (Janoušek, 2000, s. 386). Podle Bandury, jak uvádí Pindrochová (2010), lidé dělají věci, které jim přinášejí sebeuspokojení a vyhýbají se těm, které naopak přinášejí sebeodsouzení. Člověk se tak chrání před pocitem viny či hanby, které po nemorálním chování většinou následují. Existují určité morální sankce tzv. odpojení, které Bandura nazývá morálním výpadkem či morální vyvázaností. „*Podstatou morální vyvázanosti je tedy selhání nebo vypojení seberegulačních a sebesankčních mechanismů. Aby se jedinec zbavil viny nebo aby se jí vyhnul, aby se očistil, musí se zbavit vnitřních morálních imperativů a tak eliminovat možné znehodnocení vlastní sebeúcty. Selektivní aktivace a vyvázání se z vnitřní kontroly může vyvolat různé typy chování se stejnými důsledky*“ (Čermák, 1996, s. 65). Mechanizmy vyvázání, jak uvádí Pindrochová (2010), dělíme do 4 skupin.

1. sebesankce mohou být vyvázány prostřednictvím kognitivní rekonstrukce chování – čin má působit jako správný v dané situaci
2. zatemňování kauzálního působení – zamlžuje se fakt, že by daný člověk způsobil bolest, např. je čin vnímán jako poslušnost autoritě, nebo je vnímán jako kolektivní vina

3. bagatelizace zdůrazňujících důsledků – důsledky činu jsou zmenšovány, ignorovány či zkresleny

4. dehumanizace, či blamování samotných obětí – oběť je zbavena lidských kvalit, je obviňována

Podstatou morální vyvázanosti je odpojení seberegulačních a sebesankčních mechanismů. Docílit morální vyvázanosti tedy můžeme různě (Fráňová, 2010):

1. Morální ospravedlnění – agresivní chování je ospravedlňováno, jako prostředek pro dosažení vyšších morálních cílů. Např. zabíjení je označeno za nezbytný prostředek k dosažení míru. Ve světle ušlechtilého cíle se pak jeví agresivní chování, jako sociálně přijatelnější.

2. Eufemické označení jazyka – trestuhodné aktivity jsou maskovány tím, že nejsou označeny pravými jmény. Např. teroristé nezabíjejí lidi, ale bojují za pravdu.

3. Princip kontrastu – pomocí výhodného srovnání s ještě horšími činy se může agresivní chování jevit jako nepatrné.

4. Přenesení odpovědnosti – jedinec přisuzuje odpovědnost za agresivní čin nějaké autoritě. Např. prezidentovi.

5. Rozptýlení odpovědnosti – rozptýlení odpovědnosti na více lidí. Např. rozdělení viny mezi skupinu.

6. Nevšímavost k důsledkům či jejich zkreslení – jde o nevšímavost k důsledkům vlastního chování, kdy jedinec záměrně minimalizuje, zkresluje nebo přehlíží škodu, kterou způsobí.

7. Dehumanizace – jde o kognitivní manévr, kterým jedinec ve svých očích zbavuje druhého člověka lidských kvalit nebo ho považuje za méněcenného.

8. Atribuce viny – přisouzením viny někomu jinému, nebo okolnostem, se může jedinec cítit jako nevinná oběť, která byla k násilnému činu donucena.

Mechanismy morálního výpadku, jak uvádí Pindrochová (2010) se vyskytují už od dětství. Zvláštností také je, že chlapci velmi rychle ve využívání mechanismů morálního výpadku předběhnou dívky. Může se zdát, že popsané mechanismy morální vyvázanosti jsou nějakým druhem sebeklamu, ale jde o sociální či kognitivní machinace, které maskují nečisté motivy. Teorie morálního výpadku či morální neangažovanosti Alberta Bandury zdůrazňuje hlavně

kognitivní prvky a také jedincovu plnou odpovědnost za agresivní a nemorální chování (Čermák, 1996).

O morálním ospravedlňování hovoří i Hass (1999). Nejde podle něj ovšem o morální vyvázanost a to z důvodu, že jedinec dobře ví, co je dobré a co ne. Podle něj často popřeme náš impuls zachovat se morálně tak, že popřeme jakoukoliv morální zodpovědnost. Uchlácholíme naše přesvědčení tím, že přeci zasáhnou jiní, vždyť to také vidí. Pokud chceme ospravedlnit naši nečinnost, zajdeme tak daleko, že úplně popřeme, že dotyčný nějakou pomoc potřebuje. *„Lidem, kteří páchají zlé činy, spíš než soucit a empatie schází schopnost rozeznat, co je a co není morální. Nejvyšší ideály spravedlnosti, všeobecné blaho pro lid, Bůh i svoboda byly zneužity k ospravedlnění zvěrstev. Protože potřebujeme věřit, že jsme dobří, bereme v úvahu pouze úmysl, ne následky našich skutků“* (Hass, 1999, s. 47).

5. Aspekty morálního vývoje

5. 1 Morální inteligence

Aaron Hass (1999) hovoří o tom, že morální inteligence v sobě zahrnuje morální chování i morální jednání. Každý z nás má představu, jak má vypadat morálně vyspělý jedinec. Podle výzkumů různých kultur se ukázalo, že existují všeobecně platná kritéria. Mezi ně patří spravedlnost, smysl pro povinnost, zodpovědnost vůči ostatním či důstojnost a sebeovládání. Tato kritéria se neváží na kulturu ani na náboženství. Cílem našeho morálního jednání je uspokojit naší potřebu sebeúcty a také tím ukazujeme, že nám záleží na ostatních (Ruisel, 2000).

5. 2 Mozek a morálka

Kde se vůbec bere morálka a jaká část našeho mozku ji ve skutečnosti řídí? Ve výzkumu, který vedl Joshua Green, bylo zjištěno, že to, co je správné a co ne, řídí stejné mozkové obvody, které řídí např. volbu jídla a jiné, dá se říct přízemní záležitosti. Když hodnotíme činy jiných lidí, aktivuje se mozkové centrum na pravé polovině mozku na rozhraní spánkového a temenního laloku. Toto centrum je aktivní, např. když rozhodujeme o vině člověka (Zimmer, 2004).

Rebecca Saxe z Massachusetts Institute of Technology se pokusila toto mozkové centrum vyblokovat použitím elektromagnetu. Vycházela z toho, že mozková činnost je založena pohybu elektrických nábojů mezi neurony. Elektromagnet na určitou dobu vyřadil toto mozkové centrum z činnosti. Dobrovolníci dostávali pak k řešení různé situace, jako například o chlapci, který svou dívku nechal přejít po lávce, o které věděl, že není bezpečná. Dívka ji naštěstí přešla bez úhony. Dobrovolníci, kteří dané mozkové centrum neměli zablokované, chlapce odsoudili, protože tak činil úmyslně a to je nemorální. Ovšem dobrovolníci se zablokovaným mozkovým centrem to neviděli jako něco špatného. Zřejmě nebyli schopni správně vyhodnotit chlapcovy úmysly. Hodnotili spíše výsledek situace, tedy že se nikomu nic nestalo. Neurologové tak v podstatě ukázali, jak porucha funkce určité mozkové oblasti může zasáhnout do našich morálních postojů. Každý si představuje, že řešení jakýkoliv morálních situací je tou nejsložitější operací, která se v našem mozku děje, a proto zjistit, že pouhé vystavení daného mozkového centra elektromagnetickému poli změnil naše soudy, je na jednu stranu fascinující a na druhou děsivé (Petr, 2010).

Studie vědců z University of Iowa, publikována v Nature Neuroscience (1999) uvádí, že byli studováni dva pacienti, kteří v dětském věku utrpěli poškození čelního laloku. Došlo k jejich úplnému vyléčení, ale později se u nich objevily patologické problémy s chováním, jako zvýšená agresivita, podrážděnost, krádeže a lhaní. Z toho tedy vyplývá, že čelní lalok je část mozku, která je nezbytná pro získání dobrých morálních vlastností.

Velice známý je případ Phinease Gagea, kterým se zabývá neurolog Damásio (1994). Phineas Gage roku 1848 v USA utrpěl na stavbě úraz. Pracoval na stavbě železnice, kde došlo k explozi a hlavou mu projela kovová tyč. Došlo k proražení lebky v horní části čelní kosti. On však úraz přežil a velice rychle se uzdravil. Později se ukázalo, že došlo k ovlivnění jeho osobnosti. Z velice hodného, pečlivého a klidného muže se stal agresivním, začal projevovat sklony k násilí, vyvolával rvačky, být nesnášenlivý. Tato náhlá změna jeho osobnosti vyvolala řadu otázek. Existuje v mozku nějaká oblast, která určuje charakter? Od této doby proběhla řada nových výzkumů a dnes se již ví, že čelní lalok opravdu nese odpovědnost za utváření naší osobnosti. Dokonce se ukázalo, že u lidí s autismem či nějakou neurologickou nemocí, která ovlivňuje sociální vnímání, dochází k nedostatečné komunikaci mezi čelním lalokem a jinými mozkovými centry.

6. Výzkum

6. 1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu bylo zjistit morální úroveň dnešních adolescentů podle teorie L. Kohlberga. Výzkum se také zaměřoval na rozdíly v morální orientaci mezi chlapci a dívkami a na jejich případnou deskripci.

6. 2 Výzkumný vzorek

Výzkum byl proveden na SŠ Hovorčovická, která je obchodního zaměření a leží na území městské části Prahy 8. Proběhl ve dvou třídách 3. ročníku a ve dvou třídách 4. ročníku. Žáci 3. ročníku měli jiného vyučujícího na Základy společenských věd než žáci 4. ročníku. Jednalo se o žáky ve věku 17 – 19 let. Výzkumný vzorek sestával z 85 žáků, z toho 55 dívek a 30 chlapců.

6. 3 Metodologie výzkumu

Jako metoda výzkumu byl zvolen dotazník (viz příloha), který prezentoval popis jednoho z morálních dilemat, s nimiž pracoval L. Kohlberg, tzv. Heinzovo dilema. Odpovědi na otevřeně formulovanou otázku byly následně kvantitativně analyzovány pomocí otevřeného kódování, zaměřeného jednak na zachycení argumentace a jednak na kontext těchto argumentací z hlediska obecných mravních principů a z hlediska zájmu o fiktivní protagonisty příběhu. Tato rozřídění následně umožňovala statistické vyhodnocení a porovnání rozdílů. Jako statistická metoda byl zvolen výpočet X^2 . Položená otázka zněla: „*Měl Hienz lék ukrást? Proč ano proč ne?*“. Dotazníky byly anonymní, žáci měli vyplnit pouze pohlaví. Cílem bylo zjistit, jak odůvodňují svá rozhodnutí, podle toho je zařadit do úrovně morálního vývoje podle teorie L. Kohlberga a zaměřit se na morální orientaci spravedlnosti a vztahů. Výsledky byly zpracovány do tabulek i grafů. Před provedením samotného výzkumu jsem učinila předvýzkum v okruhu mých blízkých, který mi potvrdil, že otázka je dostačující a srozumitelná.

6. 4 Průběh výzkumu

Výzkum proběhl v měsíci únoru roku 2012. Domluvila jsem si schůzku předem a seznámila ředitele školy s mým záměrem. Protože školu navštěvovali i jiní studenti za účelem realizace výzkumů, s touto potřebou byl obeznámen a přijal mě velmi vřele. Naštěstí mi bylo umožněno předat žákům dotazníky osobně (nemusela jsem je předat vyučujícímu, aby je sám rozdál) a vysvětlit jim své požadavky v hodině Základů společenských věd. Dbala jsem na to,

aby třídy nevyučovali tíž učitele, především z toho důvodu, že svými názory a svou výukou samozřejmě nějak na žáky působí a v nich se později tento vliv odráží. To se mi splnilo jen z části. O tento předmět se dělily dvě vyučující, jedna ve 3. a druhá ve 4. ročníku. Obě vyučující mě moc hezky uvedly a já rozdala žákům dotazníky s otázkou, jestli již někdy o Heinzově dilematu slyšeli. V každé třídě se našli alespoň 2 – 3 žáci, kteří odpověděli kladně. Většinou jim byl povědomý tento příběh, ale nevěděli, že se nazývá Heinzovo dilema. Na vyplnění dotazníku měli v každé třídě žáci 20 minut. Čas jsme určily společně s vyučujícími a ukázal se dostatečný. Žádný dotazník se nevrátil prázdný, ani nějak znehodnocený. Zprvu neprojevovali přílišný zájem, ale to se změnilo přečtením dotazníku. Opravdu se všichni snažili nad daným dilematem zamyslet a z jejich tváří bylo možné často vyčíst vnitřní zápas, který sváděli sami se sebou, když volili, jak se v tak tíživé situaci rozhodnout.

6. 5 Formulace hypotéz

Hypotéza č. 1

Konvenční úroveň je úrovní většiny adolescentů.

Hypotéza č. 2

Dívky budou morálně vyspělejší než chlapci.

Hypotéza č. 3

Dívky se budou více orientovat na vztahy a chlapci na spravedlnost.

7. Výsledky výzkumu

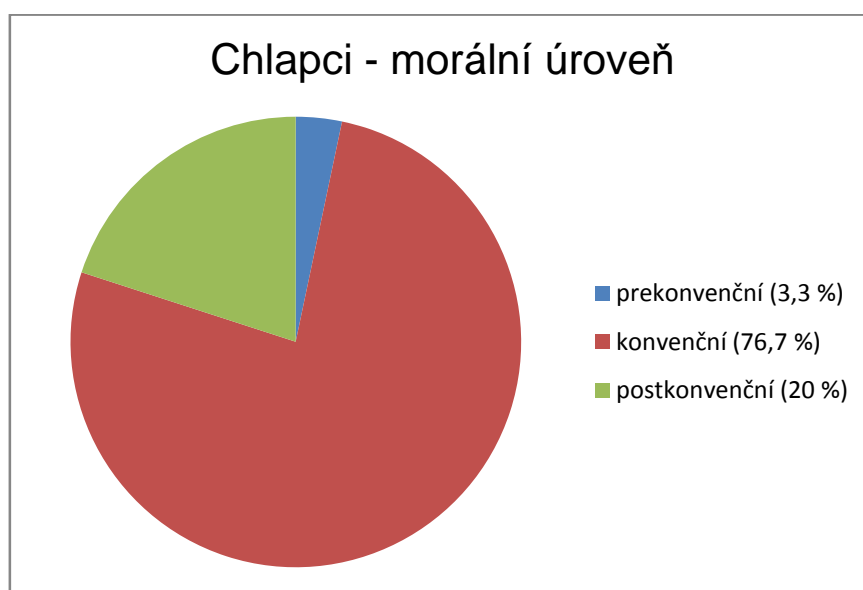
Výsledky dotazníkového šetření jsou v této části zobrazeny v tabulkách a grafech. Jsou porovnávány rozdíly mezi chlapci a dívkami, také je uvedena statistická významnost ověřovaná metodou X^2 . Nejdříve je zjišťována úroveň morálního vývoje podle odpovědí na Heinzovo dilema a následně orientace na vztahy a spravedlnost. Žáků bylo 85 z toho 55 dívek a 30 chlapců.

Tab. 1: Morální úroveň zkoumaného vzorku adolescentů podle teorie L. Kohlberga

Je správné lék ukrást?	Chlapci		Dívky		X^2	Statistická významnost
	N	%	N	%		
Prekonvenční	1	3,3	-	-	1,855	Rozdíl není statisticky významný
Konvenční	23	76,7	47	85,5	1,032	Rozdíl není statisticky významný
Postkonvenční	6	20	8	14,5	0,42	Rozdíl není statisticky významný

Z tabulky vyplývá, že na nekonvenční morální úrovni byl pouhý jeden žák. Nejvíce žáků spadalo do konvenční morální úrovně, tedy stádií 3, 4 a to 76,7 % chlapců, dívek 85,5 %. Postkonvenční úrovně dosáhlo 20 % chlapců a 14,5 % dívek. Rozdíl mezi chlapci a dívkami v odpovědích nebyl statisticky významný.

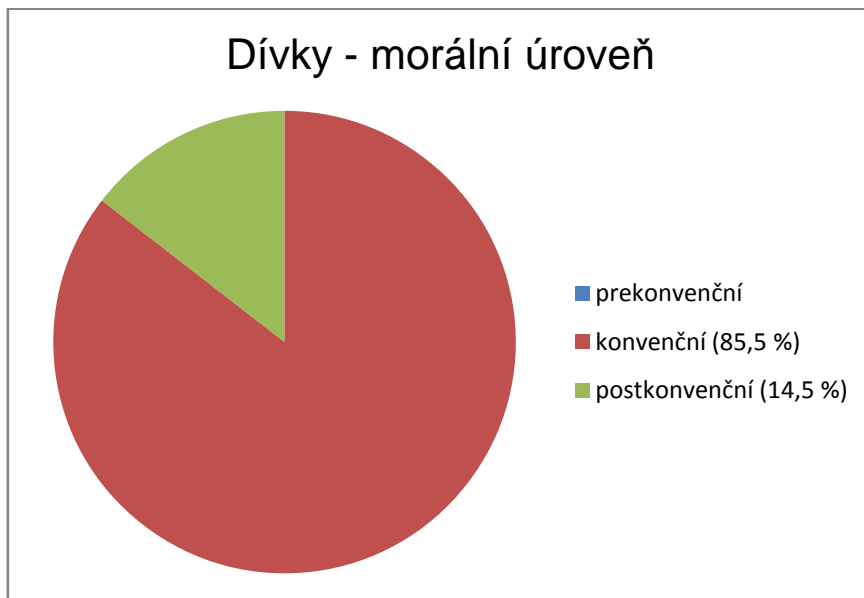
Graf 1: Morální úroveň chlapců

Zdroj: Vlastní výzkum

Z grafu je patrné, že u chlapců byla nejvíce zastoupena konvenční morální úroveň. Zastávalo jí 23 chlapců z 30 dotazovaných. Postkonvenční úrovně dosáhlo 6 chlapců a pouze jeden chlapec nedosáhl výše než prekonvenční úrovně.

Graf 2: Morální úroveň dívek

Zdroj: Vlastní výzkum

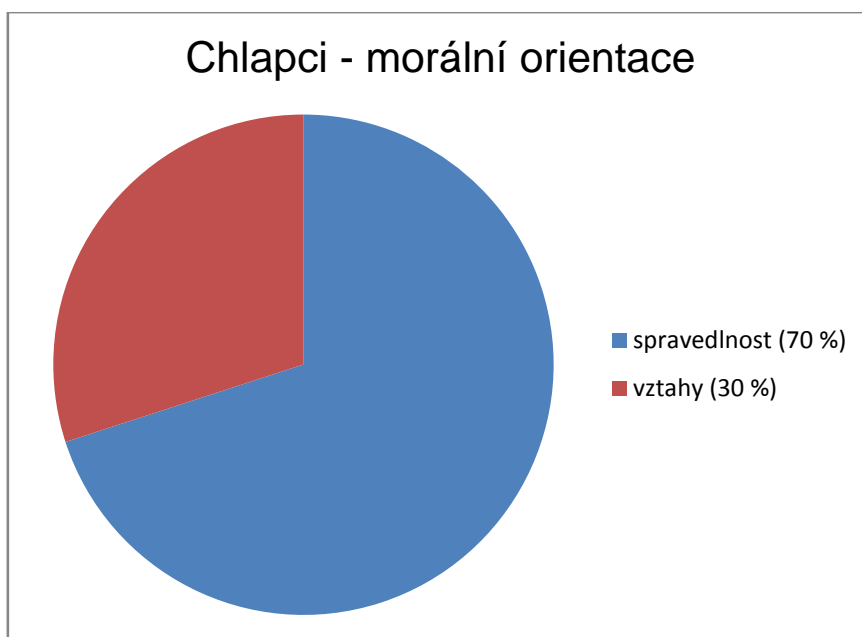
Z grafu můžeme vyčíst, že většina dívek, konkrétně 47 z 55 dotazovaných dosáhlo konvenční morální úrovně a 8 dívek dokonce postkonvenční morální úrovně. Ani jedna dívka svou odpověď neodpovídala prekonvenční morální úrovni.

Tab. 2 Orientace na vztahy a spravedlnost

Orientace	Chlapci		Dívky		X ²	Statistická významnost
	N	%	N	%		
Spravedlnost	21	70	26	47,3	4,056	Rozdíl je na 5% hladině významnosti
Vztahy	9	30	29	52,7	4,056	Rozdíl je na 5% hladině významnosti

Z tabulky vyplývá, že chlapci byli v 70 % morálně orientováni na spravedlnost a ve 30 % na vztahy. Na druhé straně dívky měly tematický morální orientaci poměrně vyrovnanou, ve 47,3 % se morálně orientovaly na spravedlnost a v 52,7 % na vztahy. Rozdíl mezi chlapci a dívkami v morální orientaci na spravedlnost a vztahy byl na 5% hladině významnosti.

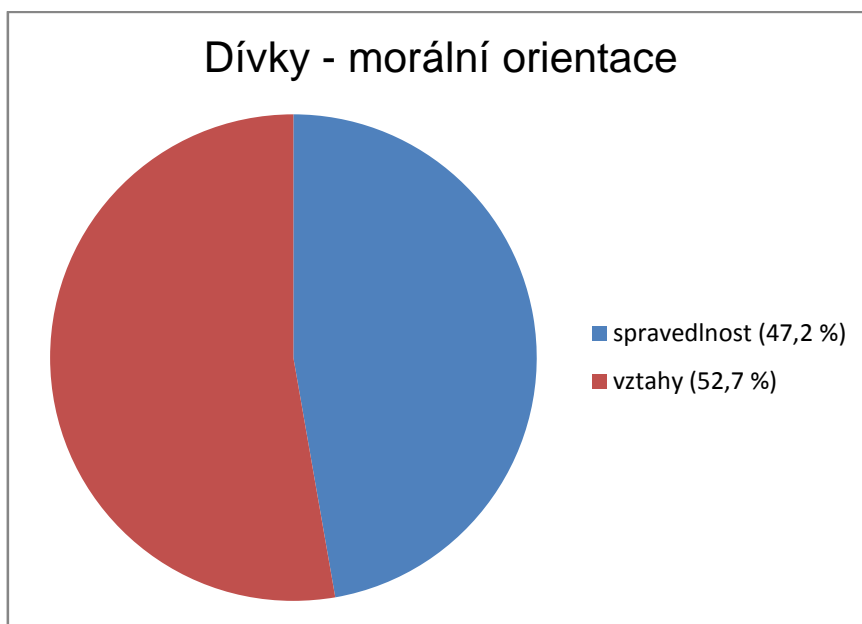
Graf 3: Morální orientace chlapců na spravedlnost a vztahy

Zdroj: Vlastní výzkum

Graf ukazuje, že většina chlapců byla morálně orientována na spravedlnost a to z 30 dotazovaných 21 chlapců. Pouhých 9 chlapců bylo morálně orientováno na vztahy. Rozdíl v morální orientaci byl tedy 40 %.

Graf 4: Morální orientace dívek na spravedlnost a vztahy

Zdroj: Vlastní výzkum

Z grafu je patrné, že u dívek byla morální orientace velmi vyrovnaná. Z 55 dotazovaných, 26 dívek bylo morálně orientováno na spravedlnost a 29 dívek na vztahy. Rozdíl byl tedy přibližně pouhých 5 %.

7. 1 Ukázky obsahové analýzy morálních argumentací z hlediska jejich rozdělení do morálních úrovní a z hlediska morální orientace na spravedlnost a vztahy

Pouze jeden chlapec argumentačně reagoval na prekonvenční úrovni. Jeho odpověď zněla: „*Ne, Heinz by určitě lék ukrást neměl. Skončil by pak ve vězení a tím by si zkazil celý život*“. Zde je vidět, že chlapec zaujímá egocentrické hledisko, kdy nedokáže zaujmout pohled z perspektivy druhé osoby. Objevuje se i strach a vyhýbání se trestu. To je typické pro 1. stádium morálního vývoje podle L. Kohlberga.

Konvenční morální úrovně dosáhlo nejvíce žáků. Dívek 47 a chlapců 23 z celkového počtu 85 dotazovaných. Právě sem patří morální orientace na spravedlnost a vztahy. U dívek byla orientace na spravedlnost a vztahy poměrně vyrovnaná, u chlapců převažovala orientace na spravedlnost. Objevovaly se zde např. odpovědi:

Chlapec: „*Sice to chápu, ale je to nefér k ostatním. Takhle se problémy řešit nedají. To může někdo říct, že jeho děti umírají hladu a jít vykrást potraviny.*“

Dívka: „*Heinz by měl udělat vše pro záchranu své ženy, ale jen v mezích zákona*“.

Dívka: „*Zákony tu jsou přeci z nějakého důvodu ne? Pokud bychom je všichni porušovali, tak by to přeci nešlo. Ne neměl by lék ukrást. Chápu, že nevidí jinou možnost, ale musí přeci nějaká být, nějaké úřady nebo něco.*“

Dívka: „*Nedokážu dát jednostrannou odpověď jako člověk, který na příběh nahlíží objektivně. Ale myslím si, že je to špatné a samozřejmě proti zákonné. Ale kdybych na to pohlížela subjektivně a znala danou ženu, tak bych s tím souhlasila, i když je to špatné.*“

Chlapec: „*Řekl bych, že Heinz by lék ukrást neměl. Je to proti zákonné, to je jedna věc a druhá, dostal by se do vězení. Pokud by lék ukradl a ženu vyléčil, potřebovala by ho. Mezitím co on by byl ve vězení. Takto se situace řešit nemohou. Co kdyby každý, když něco nutně potřebuje, tu věc ukradl? Heinz by měl pomoci své ženě, ale pouze v rámci toho, co dovoluje zákon.*“

Všechny tyto odpovědi jsou si velice podobné, ukazuje se velká orientace na spravedlnost a řád, který má být dodržován. Je poukazováno, že zákony jsou na světě z nějakého důvodu a nemůže docházet k jejich porušování. Správné je to, co odpovídá pravidlům. Je zde upřednostňována norma.

Hodnotící hledisko péče uplatňuje např. dívka v této odpovědi: *„Já si myslím, že by ten lék ukrást měl. Jelikož už mu žádné peníze půjčit nikdo nechce a on sám žádné nemá, tak nevidím jiné východisko. Lékárníkův přístup je teda otřesný. Já bych se smilovala a lék mu dala třeba i zadarmo. Chudák Heinz. Já být na jeho místě, tak ten lék ukradnu. Když jde do tuhého, tak nějaké moralizování jde stranou. Jeho ženě to může výrazně pomoci, ne-li jí vyléčit, takže já bych se nerozmýšlela a lék prostě ukradla.“*

Dívka se snaží vcítit do Heinze a vidí bezvýchodnost situace. Vůbec nebere v potaz lékárníkův zájem. Sama uvádí, že kdyby ona byla lékárníkem, lék by mu v takové situaci dala. Je zde patrná velká empatie a orientace na vztahy.

Dívka: *„Za normálních okolností by lék ukrást neměl – alespoň dle zákonů atd. Ale jelikož jeho žena je velmi nemocná a je jasné, že ji má rád a udělal by pro ni cokoli, tak by ho ukrást měl. Ale jen v případě, že by se s lékárníkem nedohodl platit lék na splátky do té doby, než by sehnal další peníze“.*

Dívka si uvědomuje, že jde o porušení zákona, ale vyskytuje se zde fenomén lásky. Obdobná odpověď se objevila ještě dvakrát, kde bylo zdůrazněno, že láska je nadevše, pro lásku cokoli. Tyto odpovědi jsem hodnotila jako morální orientaci na vztahy a řadila je do konvenční morální úrovně. Tato dívka přesto, že v dotazníku je uvedeno, že lékárník splátky odmítá, navrhuje takovou možnost. Zřejmě si nechce připustit, že by tu nebyl nějaký legální způsob záchrany.

Chlapec: *„Je pravda, že se říká, že krást se sice nemá, ale zoufalý člověk, dělá zoufalé činy. A on to nedělal pro vlastní obohacení, ale pro pomoc jiným a to si myslím, že je chvályhodné. Myslím si, že ho měl vzít, aby pomohl své ženě a třeba i jiným lidem.“*

Zde je poukázáno na dobrý záměr Heinze. To je kritérium pro 3. stádium morálního vývoje, tedy opět konvenční úroveň a orientace na vztahy. Dobrý záměr, tedy pomoc druhým, je označen chvályhodným. Obě výše uvedené odpovědi nejprve poukazují na platnost obecného principu, ale následně jej pro danou situaci zneplatňují ve prospěch péče či vztahu.

Dívka: „*No samozřejmě, že ho má ukrást. Vždyť by jeho žena zemřela. V podstatě by měl podíl na její smrti, protože jí mohl pomoci a nepomohl. I když tedy nelegálně. Udělal by to s dobrým úmyslem a to ho omlouvá. Jeho žena určitě taky očekává, že pro ni udělá vše co je v jeho silách*“.

Dívka uvádí, že Heinz by se tím, že neposkytl pomoc své ženě, v podstatě podílel na její smrti. Její odpověď je také zajímavá, protože pouze zde se objevuje hledisko nemocné ženy. Je zde snaha být dobrým člověkem, tzv. stádium hodné dívky. Podle Kohlberga tedy spadá do 3. morálního stádia.

Chlapec: „*Jo, má ho ukrást. Pokud je svý ženě dobrým manželem, tak to udělá a zachrání jí*“.

Tato odpověď je velice stručná a pro mě od chlapce překvapující. Opět je to jasné 3. morální stádium, kdy se uplatňuje orientace na vzájemné vztahy. Toto stádium je také označováno stádiem dobrého hochy. Důvodem krádeže je, že Heinz je dobrým manželem své ženě. Jde o to žít tak, aby to odpovídalo očekávání blízkých osob.

Objevily se i odpovědi, které odpovídaly postkonvenční morální úrovni. Dívka: „*Určitě ano, nebo se o to alespoň pokusit. Může tím zachránit život své ženě, ano on půjde do vězení, ale s vědomím, že svou ženu zachránil a ona teď žije. Lidský život je víc než peníze, ale málo kdo si to dokáže uvědomit, jako v tomto případě lékárník. Právo na život má každý a to bez ohledu na zákon*“.

Poslední věta uvádí, že každý má právo na život a toto právo je důležitější než zákon. Právo na život je jakási relativní norma, která nemusí mít univerzální platnost, a přesto platí.

Chlapec: „*Ano, ačkoliv obecně není krádež vůbec správná. Heinz vynaložil všechny možnosti, aby peníze sehnal, a lékárníkovi zaplatil. To se mu však nepodařilo. Přesto ještě nevykonal nic nepravého a s lékárníkem se zkoušel domluvit, zda by nemohl doplatit později nebo se slevou. Je pochopitelné, že lékárník určitě musel vynaložit spoustu prostředků a práce na vynález léku a očekává, že se mu jeho investice vyplatí, jako člověk se však měl zkusit přinejmenším domluvit na doplacení dluhu později. Lidský život patří k nejzákladnějším hodnotám a je významově více, než právo na majetek, které uplatňuje lékárník. Heinz nemá na vybranou, lék musí ukrást, jinak jeho žena zemře*“.

Lidský život je označen nejvyšší hodnotou a má mu být dána přednost před právem na majetek. Chápe sice, že lékárník chce být za práci ohodnocen, ale považuje za nehumánní

neposkytnout alespoň možnost splátek. Všeobecné morální principy jsou vyšší hodnotou než zákon.

Dívka: „Dalo by se říci, že chápu postoj obou mužů v dané situaci. Lékárník chce za svůj objev zaplatit danou cenu a nechce se mu ze svých nároků slevovat, což chápu, protože vynalezl něco, co mu dalo hodně práce a chce být řádně ohodnocen, ale zas mi přijde nemorální to, že jen kvůli penězům by nechal zemřít ženu, kterou sice nezná a nemá k ní citový vztah, jako její muž, ale když takový lék vyvinul tak asi chtěl lidem pomoci. Ale v závěru to vypadá spíš jen, že chtěl nehezky zbohatnout na neštěstí jiných lidí. Heinz je manželem nemocné ženy a snaží se ji všemožnými způsoby zachránit a to i v případě, že by měl porušit zákon. Takže i dosti morální člověk se podle mého v zoufalství může uchýlit k takovému činu jako krádež. Takže to přímo neschvaluju, ale dá se jeho jednání pochopit, když půjde a lék ukradne. Protože se nejdříve snažil vyčerpát všechny legální možnosti a nesáhl ihned po takovém radikálním řešení je vidět, že se mu takový to způsob přičil a uchýlil se k němu až v té krajní nouzi. Ale je pravda, že pro někoho by to nemusel být stejně důvod proč krást. Já bych se přiklonila spíše na stranu manžela nemocné ženy. Život je přeci jenom nejvyšší hodnota a tak by vše mělo jít stranou“.

Zde se dívka snaží vcítit do lékárníka i do Heinze. Chápe to, že lékárník lék vynalezl a chce být za to také ohodnocen, ale poukazuje, že lék vynalezl z důvodu, aby pomáhal lidem, tak by účel měl být naplněn, tedy pokud ho nevyalezl pouze za účelem finančního zisku. Heinz vyzkoušel všechny legální možnosti a až v krajní nouzi zvažuje zločin, takže se to podle ní dá pochopit. Z odpovědi dívky je také patrné, že v zásadě s krádeží nesouhlasí, ale nevidí zde jiné řešení, protože život považuje za nejvyšší hodnotu.

Chlapec: „Podle mého názoru by Heinz lék ukrást měl. Ač jsem proti krádežím, zde se jedná o lidský život. Každý má přeci právo na život. Ten má nevyčíslitelnou hodnotu. Možná by ještě mohl zkusit zažádat o půjčku v bance, ale netuším, jestli se to takhle dá praktikovat. Jinak jsem pro krádež. Člověk v zoufalství dělá zoufalé činy. Pokud jde o lékaře, jeho posláním je léčit nemocné. Nechápu, proč nechce pomoc ženě, která umírá. Sice je pochopitelné, že na objevu chce něco vydělat, ale určitě by to šlo jinou cestou, než na úkor lidí, kteří ten lék opravdu potřebují“.

Opět je tady život viděn, jako nejvyššího hodnota. Je zde zmiňováno právo na život, které má každý a nepochopení lékárníka, který v podstatě neplní své poslání, tedy léčení nemocných.

Dívka: „*To je jednoduché, ano měl by lék ukrást. A proč? Protože život je snad důležitější než zákon ne? Je to to nejdůležitější co máme. Nedokážu si představit, že by v této situaci někdo řekl něco jiného, než že lék má ukrást. Kdybych byla Heinzem a ten lék neukradla, nedokážu si představit žít s tím svědomím, že jsem mohla něco udělat a neudělala. Zde nevidím jinou možnost. Volba mezi životem a zákonem zní život*“.

Toto je až ukázková odpověď pro postkonvenční úroveň morálního usuzování. Je zde respektována hodnota lidského života. Dívka přijímá všeobecné hodnoty morálních principů. Dalším důležitým jevem je svědomí. Svědomí je měřítkem morálního hodnocení. Odkaz na svědomí se v dotaznících vyskytl ještě dvakrát.

Chlapec: „*Ano, měl by ho ukrást. Pokud jde o život, zákon jde stranou. Naše zákony nejsou vždy dokonalé a neplatí to, že co je zákonné, je 100% správné.*“

Sice stručná odpověď, ale výstižná. Život vnímá jako nejvyšší hodnotu a zákon zde musí jít stranou. Poukazuje i na to, že zákony nejsou vždy dokonalé a že může být správné i to, co není zákonné.

Chlapec: „*Tohle není dilema. Samozřejmě, že by ho měl ukrást. Život je více než peníze. Heinz může mít čisté svědomí, protože zachránil svou ženu*“.

Opět je zde odkaz na svědomí, který ho podle Kohlberga řadí do postkonvenční úrovně. Chlapec v podstatě nechápe, proč se ho na tak zcela jasnou věc ptám. Je zde respektována hodnota lidského života, která je nadevše.

Dívka: „*Toto je hrozná a smutná situace. Heinz by měl porušit zákon a lék ukrást, ale určitě to pro něj bude těžké. Člověk má v podvědomí, že krádež není správná věc a je protizákonná, ale zároveň chce zachránit svou ženu. Jde přece o její život, co může být více? Na druhou stranu, lékárník samozřejmě chce být za svou práci zaplacen, na to má právo, ale třeba prožívá také vnitřní dilema, jestli se smilovat nad Heinzem nebo uplatnit svoje právo a vydělat peníze na svém objevu. Chápu oba muže. Je to prostě dilema*“.

Tato dívka se vžívá do všech zúčastněných. Chápe vnitřní konflikt Heinze i lékárníkovo právo, aby vydělal na svém objevu. Pro morální stupeň číslo 6 je typické ideální paralelní převzetí rolí, kdy se dotyčný vcítí do všech zúčastněných a bere v potaz všechny nároky (Hedbrink, 1997).

8. Diskuse

Ve své bakalářské práci jsem si pro svou praktickou část zvolila kvantitativní výzkum. Součástí tohoto kvantitativního výzkumu byl dotazník s Heinzovým dilematem podle L. Kohlberga, ke kterému se měli žáci vyjádřit. Výzkumu se účastnilo 85 žáků, z toho 55 dívek a 30 chlapců. Věk byl v rozhraní 17 – 19 let.

Cílem práce bylo zjistit, jaké morální úrovně dosahují dnešní dospívající a zda jsou rozdíly mezi chlapci a dívkami v morální orientaci na vztahy a spravedlnost. Prekonvenční úrovně dosáhl k mému překvapení pouze jeden chlapec. Jeho odpověď byla egocentrická, nedokázal se vcítit do někoho druhého, vyhýbal se jednání, za které by mohl být potrestán. Podle Kohlbergovy teorie by dosáhl pouze 1. morálního stádia. Konvenční úrovně dosáhlo 76,7 % (23) chlapců a postkonvenční úrovně 20 % (6) chlapců. U dívek nebyla žádná z nich na prekonvenční úrovni, většina, tedy 85,5 % (47) dívek dosáhla konvenční úrovně a 14,5 % (8) dívek postkonvenční. Rozdíly mezi chlapci a dívkami byly nepatrné. Předpokládala jsem, že bude více žáků na prekonvenční úrovni a postkonvenční úrovně nikdo nedosáhne nebo pouze minimum žáků. Dále, že budou výrazné rozdíly mezi odpověďmi chlapců a dívek. Ovšem ani jeden z těchto předpokladů se po vyhodnocení dotazníkového šetření nepotvrdil. Před začátkem vlastního výzkumného šetření jsem si stanovila tři pracovní hypotézy. Dospěla jsem k následujícím závěrům.

Hypotéza č. 1

Konvenční úroveň je úrovní většiny adolescentů.

Tato hypotéza byla potvrzena. Z 85 žáků dosáhlo konvenční morální úrovně 82,4 % (70) dotazovaných. Dívek 85,5 % (47) a chlapců 76,7 % (23). Kohlberg uvádí, že konvenční úroveň je úrovní většiny adolescentů (Vacek, 2008). Podle Kohlberga se k období adolescence částečně vztahuje i postkonvenční morální úroveň (Macek, 1999). Výzkum potvrdil platnost i této teze. Postkonvenční morální úrovně dosáhlo 16,5 % (14) žáků z 85 dotazovaných. Výsledek přesáhl v tomto směru moje očekávání. Mým předpokladem bylo, že bude více žáků na prekonvenční úrovni a méně na postkonvenční. Ze všech dotazovaných byl na prekonvenční morální úrovni pouze jeden chlapec. Postkonvenční morální úroveň se objevuje u většiny lidí, až po 20. roce života (Vacek, 2008). Z mého výzkumu vyplynulo, že mohou být i jedinci, u kterých se tato morální úroveň vyskytuje dříve.

Hypotéza č. 2

Dívky budou morálně vyspělejší než chlapci.

Jak uvádí Vágnerová (2005) u dívek začíná adolescence dříve než u chlapců, přibližně v 15 letech. Lze tedy předpokládat, že pokud chlapci dospívají pomaleji, i jejich morální vývoj bude pomalejší. Tato hypotéza se ovšem nepotvrdila. Procentuelně na postkonvenční úrovni bylo 20 % (6) chlapců a 14,5 % (8) dívek. Tudíž se nedá konstatovat, že by chlapci byli morálně méně vyspělí. Po zhlédnutí jejich odpovědí lze pouze říci, že chlapci se vyjadřovali stručněji a jasněji než dívky. V této oblasti nebyl shledán žádný jiný rozdíl mezi odpověďmi dívek a chlapců.

Hypotéza č. 3

Dívky se budou více orientovat na vztahy a chlapci na spravedlnost.

Tato hypotéza byla z části potvrzena. Gilliganová (2001) uvádí, že ženy se více orientují na vztahy, záleží jim na tom, aby někomu neublížily, mají také více empatie. Muži se spíše morálně orientují na spravedlnost a řád. Podle mého výzkumu se chlapci orientovali na spravedlnost v 70 %. To danou hypotézu potvrzuje, protože z toho vyplývá, že se opravdu většina chlapců orientovala na spravedlnost. Dívky byly morálně orientované na vztahy v 52,7 %. Morální orientace na vztahy a spravedlnost zde byla velmi vyrovnaná. Tudíž nelze učinit jednoznačný závěr, že dívky byly většinově orientované na vztahy. V mém výzkumu byl rozdíl mezi chlapci a dívkami prokázán, nicméně orientace na specificky genderové kontexty podle Gilliganové byla prokázána pouze chlapců. Mým předpokladem bylo, že orientace na vztahy u dívek bude opravdu větší, přibližně stejná, jako orientace u chlapců na spravedlnost. To se ale nepotvrdilo. Podle Čermáka se u adolescentů ženské a mužské pojetí morálky příliš významně neukazuje. Pokud se v empirických výzkumech ukáže, tak není příliš velké. U většiny adolescentů se rozvíjí obojí směr etického myšlení. Výsledky jsou determinovány širším kulturním, politickým i historickým kontextem. Vliv má rodina, škola atd. (Macek, 1999).

Mezi zajímavé jevy, které se v odpovědích objevily, patřila např. láska, která podle některých dotazovaných byla dostatečným důvodem k tomu, aby Heinz lék ukradl. Bylo na ni poukázáno, jako na vysokou vztahovou hodnotu, pro kterou se má učinit cokoliv. Tato odpověď byla z mé strany neočekávaná a také jsem se nedočetla v literatuře kam ji řadit. Vycházela jsem z toho, že jde o cit k někomu druhému a tudíž o orientaci na vztahy. Dalším

zajímavým fenoménem bylo, že pouze jednou se objevila odpověď, která zmiňovala pohled na situaci ze strany nemocné ženy: „*Jeho žena určitě taky očekává, že pro ni udělá vše co je v jeho silách*“. Zde jsem očekávala, že se tato odpověď vyskytne častěji. Někteří žáci přesto, že v dotazníku bylo zmíněno, že všechny legální možnosti byly vyčerpány, stále navrhovali splátky, půjčky, různé úřady, jako by si nechtěli připustit, že neexistuje žádné legální řešení problému. Dospívající, jak uvádí Říčan (1990), přihlížejí už k motivům a okolnostem jednání. Čin není dobrý nebo špatný sám o sobě, ale jde o to, co jednající zamýšlel, zda něco udělal nerad nebo úmyslně. I v mém výzkumu se objevovaly odpovědi, které zdůrazňovaly především záměr Heinze, a jeho čin tím byl omluven. Jednal totiž s dobrým úmyslem zachránit život své ženě.

Musím podotknout, že výzkum zjišťoval morální úroveň určitého vybraného vzorku adolescentů a nedá se tudíž zobecňovat. Poukazuje ale na morální vyspělost mnou zkoumaného vzorku dospívajících. Celkově byly pro mě odpovědi překvapující. Čekala jsem spíše stručné, nejasné odpovědi. Také jsem počítala s tím, že se mi některé dotazníky vrátí nevyplněné. Ani jedno tak se nestalo. Zkoumaní žáci prokázali, že jsou poměrně morálně vyspělí. Zamýšleli se nad dilematem a většina se snažila nahlížet na něj ze všech různých hledisek. Mým prvotním záměrem bylo přiřazovat žáky nejen k morálním úrovním, ale i k jednotlivým morálním stádiím. Při analýze všech odpovědí, jsem od tohoto záměru ustoupila, protože některé odpovědi byly těžko zařaditelné do konkrétního morálního stádia a nechtěla jsem se dopustit chyby. Zvolila jsem tedy pouhé zařazení do morální úrovně, díky kterému si myslím, provedený výzkum pravděpodobně získává větší validitu.

Z výzkumu celkově vyplývá, že většina dospívajících uvažuje v případě obecných morálních témat na konvenční morální úrovni, mezi dívkami a chlapci v odpovědích z tohoto hlediska není zaznamenán výraznější rozdíl. Chlapci jsou více orientováni na spravedlnost, u dívek byla morální orientace na spravedlnost a vztahy vyrovnaná.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zaměřila na morální vývoj dospívajících v sociálně kognitivní perspektivě. Téma jsem zvolila proto, že mě daná problematika zajímá a také si myslím, že je to důležité z hlediska mého oboru, tedy Učitelství. Učitelé by si měli uvědomit, že v této profesi nejde jen o předávání vědomostí, ale měli by se podílet i na osobnostním rozvoji žáka, rozvoji jeho charakteru a hodnot. Já jsem byla také ovlivněna svými pedagogy a často mi byli ve svém chování a postojích vzorem.

Svou práci jsem započala studiem odborné literatury, na jejímž základě jsem vypracovala teoretickou část. V této části byly vymezeny základní pojmy, jako etika, morálka, morální dilema, spravedlnost, adolescence a morální vývoj v adolescenci, také jsem zde zmínila vlastní výzkum z roku 2011 na téma Sedm smrtelných hříchů, sedm ctností a přístup dnešní mládeže k tomuto fenoménu, který byl jednou z motivací pro tuto bakalářskou práci. Dále jsem uvedla základní kognitivní teorie morálního vývoje, zvláště se pak zaměřila na pojetí mužské a ženské morálky podle teorie Carol Gilliganové a teorii morálního výpadku Alberta Bandury. V závěru teoretické části byly uvedeny aspekty morálního vývoje, jako je morální inteligence, mozek a morálka. V praktické části byl uveden empirický výzkum, kterého se účastnili žáci střední školy. Jako metodu jsem použila dotazník. Zvolila jsem nejznámější z Kohlbergových dilemat – Heinzovo dilema: má právo muž, jehož žena umírá a on nemá dost peněz na účinný lék, tento lék odcizit? Toto dilema jsem zvolila z důvodu, že mi připadá nejvíce zajímavé a ve vztahu pro mnou vybranou věkovou skupinu.

Cílem bylo zjistit morální úroveň dotazovaných adolescentů, podle teorie L. Kohlberga a zaměřit se na morální orientaci na vztahy a spravedlnost u chlapců i dívek. Původním záměrem bylo pomocí obsahové analýzy argumentací roztrždit žáky do jednotlivých morálních stádií, ale to se po přečtení všech odpovědí, které nebyly vždy jednoznačné, jevílo jako příliš náročné a výzkum by pak nemusel být validní. Proto bylo od tohoto cíle upuštěno. Z mého výzkumu vyplynulo, že nejvíce žáků dosahuje konvenční morální úrovně 76,7 % chlapců a 85,5 % dívek. Dalším cílem bylo ověření mých hypotéz. Byly stanoveny tři. První hypotéza uváděla, že konvenční úroveň bude úrovní většiny adolescentů. To bylo prokázáno. Větší morální vyspělost dívek, byla stanoviskem druhé hypotézy. Ta potvrzena nebyla. Počet chlapců a dívek, kteří dosáhli postkonvenční morální úrovně byl srovnatelný. Nebyly zjištěny výrazné rozdíly mezi odpověďmi chlapců a dívek. Předpokladem třetí hypotézy, byla převládající morální orientace dívek na vztahy a chlapců na spravedlnost. To bylo potvrzeno jen částečně. Ukázalo se, že chlapci byli většinově orientováni na spravedlnost, zatímco u

dívek byla orientace na vztahy a spravedlnost velmi vyrovnaná. Byl tedy prokázán rozdíl mezi chlapci a dívkami, ovšem orientace na specificky genderové kontexty podle Gilliganové byla prokázána pouze u chlapců.

Nutno ještě podotknout, že výsledky výzkumu se vztahují na mnou oslovenou skupinu respondentů, nemohou být tedy zobecňovány. Také se domnívám, že ke stoprocentní jistotě zařazení žáků do jednotlivých morálních úrovní, by bylo třeba poskytnout dotazovaným více morálních dilemat. Osobně si myslím, že do odpovědí žáků se kromě morálního vývoje promítá také jejich momentální emoční rozpoložení, vlastnosti a zájmy. Je velmi těžké postihnou morálku kohokoliv a zatím nepřišel žádný psycholog s ucelenou teorií, která by překonala teorii L. Kohlberga.

Říčan (1990) se ve své knize *Cesta životem ptá: „Jsou dnešní adolescenti tak mravně lhostejní, povrchní a cyničtí, jak se s oblibou tváří“?* Ze svého provedeného výzkumu usuzuji, že nikoli. Naopak. Překvapivě se ukázalo, že někteří jsou velice morálně vyspělí, i když se samozřejmě objevují výjimky (chlapec na prekonvenční úrovni). Mladým lidem záleží na důsledcích svých rozhodnutí. Já věřím v lidi a v jejich schopnost konat dobro. Jsem přesvědčená, že i dnešní mladá generace je dobra schopna a usiluje o něj. Je pravda, že jsem zprvu neočekávala příliš dobré výsledky a spíše nízkou morální úroveň adolescentů. Za možnou příčinu jsem považovala i to, že v posledních několika letech jsme se stali až příliš shovívavými k některým druhům chování. Etická výchova ve školách má zásadní význam pro další existenci společnosti a neměla by být podceňována. Je otázkou zda učitelé používají efektivní metody. Zde je důležité podotknout, že pedagogové mohou posunout morální chování žáků kupředu, ale musí brát ohled na věk a schopnosti daného dítěte. Vše bych shrnula do jedné věty. Naše budoucnost spočívá v dětech a naším úkolem je vychovat z nich slušné občany.

Výsledky mé bakalářské práce by mohly posloužit k informování široké i odborné veřejnosti o morálním usuzování určitého vzorku mladých lidí.

Seznam literatury

- ČÁP, J. (2001): *Psychologie pro učitele*. Praha, Portál, s. 655.
- ČECHOVÁ a kol. (2004): *Psychologie a pedagogika*. Praha, Informatorium, s. 160.
- ČERMÁK, I. (1996): Sociálně kognitivní teorie morálky Alberta Bandury. *Etika a dnešek*, roč. 35, č. 6, s. 63-67.
- DAMÁSIO, H. (1994): *The return of Phineas Gage: clues about the brain from the skull of a famous patient*. Science, p. 264.
- DOLAN, CH. (1999): Neurobiology of moral behavior, *Nature Neuroscience*. Vol. 2, No. 11, p. 927 - 929 (http://www.nature.com/neuro/press_release/nn1199.html#top).
- DVOŘÁKOVÁ, J. (2008): *Morální usuzování*. Brno, Masarykova univerzita, s. 149.
- FRÁŇOVÁ, L. (2010): Školní šikana z pohledu morální kognice: přehled vybraných poznatků. *Československá psychologie*, roč. 54, č. 2, s. 175-183.
- GILLIGANOVÁ, C. (2001): *Jiným hlasem*. Praha, Portál, s. 129.
- HASS, A. (1999): *Morální inteligence*. Praha, Columbus, s. 151.
- HEIDBRINK, H. (1997): *Psychologie morálního vývoje*. Praha, Portál, s.175.
- JANKOVSKÝ, J. (2003): *Etika pro pomáhající profese*. Praha, Triton, s. 223.
- JANOUŠEK, J. (2000:) Sociálně kognitivní teorie Alberta Bandury. *Československá psychologie*, roč. 36, č. 5, s. 385-398.
- KOHÁK, E. (2004): *Svoboda, svědomí, soužití*. Praha, Sociologické nakladatelství, s. 216.
- KONZBUL, P. (2004): *Morální teologie*. Brno, Katechetické centrum Biskupství brněnského.
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. (2006): *Vývojová psychologie*. Praha, Grada, s. 368.
- MACEK, P. (1999): *Adolescence*. Praha, Portál, s. 207.
- NEBESKÝ a kol. (1929): *Velký naučný slovník*. Praha, Gutenberg. s. 320.
- NESVATBA, P. (2006): *Filosofie a etika*. Plzeň, nakladatelství Aleš Čeněk, s. 331.

- PETR, J. (2010): Kde sídlí morálka? Objective Source E- Learning. (<http://www.osel.cz/index.php?clanek=5437>).
- PINDROCHOVÁ, L. (2010): *Šikana a postoje dětí k nej*. Bratislava, Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, Katedra psychologie, s. 37-40.
- PONĚŠICKÝ, J. (2003): *Fenomén ženství a mužství*. Praha, Triton, s. 204.
- PRŮCHA, J. (2003): *Pedagogický slovník*. Praha, Portál, s. 395.
- PŘÍKASKÝ, J. (2000): *Učebnice základů etiky*. Praha, Karmelitánské nakladatelství, s. 134.
- RIDLEY, M. (2000): *Původ ctnosti*. Praha, Portál, s. 295.
- RODNÁ, K. (2011): Když dobří lidé dělají zlé věci. *Psychologie dnes*, roč. 17, č. 12, s. 26-29.
- RUISEL, I. (2000): *Základy psychologie inteligence*. Praha, Portál, s. 183.
- ŘÍČAN, P. (1990): *Cesta životem*. Praha, Panorama, s. 432.
- TARKHOUNOVÁ, K. (2011): *Sedm smrtelných hříchů, sedm ctností a přístup dnešní mládeže k tomuto fenoménu*, Praha, Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, Katedra učitelství, s. 11.
- THOMPSON, M. (2004): *Přehled etiky*. Praha, Portál, s. 167.
- VACEK, P. (2008): *Rozvoj morálního vědomí žáků*. Praha, Portál, s. 126.
- VÁGNEROVÁ, M. (2005): *Vývojová psychologie I*. Praha, Karolinum, s. 467.
- ZIMMER, C. (2004): *Jak se duše stala tělem*. Praha, Galen, s. 291.

Resumé

Bakalářská práce se věnuje morálnímu vývoji dospívajících v sociálně kognitivní perspektivě a je rozdělena do dvou částí. V teoretické části je zpracována odborná literatura související s problematikou morálky a morálního vývoje. Praktická část zachycuje průběh empirického výzkumu, z jehož výsledků vyplynulo, že většina mnou zkoumaných adolescentů dosahuje podle teorie L. Kohlberga konvenční morální úrovně. Dále bylo zjištěno, že chlapci se ve většině morálně orientovali na spravedlnost, zatímco u dívek byla morální orientace na spravedlnost a vztahy vyrovnaná.

Summary

The thesis deals with the Moral development adolescents in social - cognitive perspective and is divided into two parts. The theoretical part is concerned with the scientific literature connected with morality and moral development. The practical part involves the course of the empirical research, whose results have shown that the most adolescents surveyed reaches by theories of L. Kohlberg conventional moral level. It was also proved that that boys are that most morally oriented to justice, while girls have the moral orientation of justice and moral orientation relations balanced.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Heinzovo dilema (dotazník)

Přílohy

Příloha č. 1: Dotazník – Heinzovo dilema

Chtěla bych Vás poprosit o spolupráci na výzkumu, který se týká morálního vývoje dospívajících. Neexistuje zde špatná ani správná odpověď, jde o to zjistit Vaše názory na danou problematiku. Tento dotazník je podkladem k výzkumné části mé bakalářské práce. Dotazník je zcela anonymní a jeho odpovědi budou použity pouze v rámci mé bakalářské práce!

1. Zakroužkuj: Dívka - Chlapec

Jedna žena trpěla zvláštním druhem rakoviny. Lék, o němž se lékaři domnívali, že by jí mohl zachránit, existoval. Byla to forma radia, kterou nedávno objevil jeden lékárník právě ve městě, kde žena žila. Výroba léku byla finančně velmi nákladná, ale lékárník si při prodeji účtoval desetkrát více. Za lék chtěl lékárník 4000 dolarů. Heinz, manžel nemocné ženy, navštívil každého, kdo mu mohl půjčit peníze, ale dal dohromady pouze 2000 dolarů, tedy jen polovinu toho, co lék stál. Heinz sdělil lékárníkovi, že jeho žena umírá, a požádal ho, aby mu lék prodal levněji nebo mu umožnil zaplatit později. Lékárník odmítl: „ *Ne já jsem lék objevil a chci na tom vydělat peníze.*“ Heinz po vyčerpání všech legálních prostředků propadl zoufalství a uvažoval, že se do obchodu vloupe, aby lék pro svou ženu ukradl.

Měl by Heinz lék ukrást? Proč ano proč ne?

Děkuji za spolupráci